

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA SPOLEČENSKÝCH VĚD

ANTROPOLOGIE.

VYBRANÁ HLEDISKA WALDORFSKÉHO ŠKOLSTVÍ

Anthroposophy. Selected features of Waldorf education.

Bakalářská práce

Autor: Kateřina Viterová

Vedoucí práce: ThMgr. Dušan Špiner, Ph.D.

Olomouc 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci 5. dubna 2011

Kateřina Viterová

OBSAH

1. ÚVOD	3
2. IDEOVÉ POZADÍ ANTROPOSOFIE A OSOBNOST RUDOLFA STEINERA	5
2.1 Teosofie	5
2.2 Rosikrucianství	6
2.3 J. W. Goethe	7
2.4 Rudolf Steiner	8
3. CO JE ANTROPOSOFIE?	12
3.1 Člověk	12
3.1.1 Tříčlanková lidská bytost	12
3.1.2 Čtyřčlanková lidská bytost	12
3.1.3 Devítičlanková lidská bytost	13
3.1.4 Sedmičlanková lidská bytost	14
3.1.5 Karma a reinkarnace	14
3.2 Svět	14
3.2.1 Saturn	15
3.2.2 Slunce	16
3.2.3 Měsíc	16
3.2.4 Země	17
3.3 Stupně poznání a meditace	19
4. APLIKACE	21
4.1 Medicína	21
4.2 Zemědělství	23
4.3 Obec křesťanů	24
4.4 Umění	25
5. WALDORFSKÉ ŠKOLSTVÍ	28
5.1 Historie	29
5.2 Fáze růstu	29
5.2.1 Fáze první – fyzické tělo	30
5.2.2 Fáze druhá – étherné tělo	30
5.2.3 Fáze třetí – astrální tělo	32
5.3 Učitelé waldorfských škol a waldorfské školy v ČR	33

5.4 Kritika waldorfských škol.....	34
6. ZÁVĚR.....	35
SUMMARY	37
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	39

1. ÚVOD

Řekne-li se antroposofie, člověku nevzdělanému v oboru náboženských věd se toho mnoho nevybaví. „*Antroposofie sama sebe chápe jako křesťansky orientované duchovní hnutí*“¹ – obohacené například o prvky rosikrucianství a prvky Goethovy přírodní nauky. Etymologickým rozбором slova antroposofie získáme dvě slova řeckého původu: άνθρωπος, tedy člověk, a σοφία, neboli moudrost. Antroposofii tedy můžeme jednoduše charakterizovat jako moudrost o člověku.

Co to znamená? Nemáme pocit, že o člověku víme, jakožto lidé, dost? Co nám tedy může antroposofie o člověku sdělit? Může to vůbec být něco nového? Na tyto otázky se antroposofie pokouší odpovědět. Podívejme se na malou úvahu, jakým směrem se antroposofické bádání ubírá: „*Všechny organismy prokazatelně prodělaly vývoj od primitivních předstupňů až k úplnému dokončenému vyjádření své bytosti. Proč by měla možnost vývoje u bytosti, která by z přírodovědeckého hlediska měla být poslední a nejmladší ve stvoření, náhle přestat?*“²

Než přistoupím k jádru antroposofické nauky, považuji za důležité ozřejmit, z jakých ideových předpokladů antroposofie vznikla, kde leží její počátek a kdo je jejím zakladatelem. Tím získám půdu pro vlastní vysvětlení antroposofické nauky, ke kterému přikročím v následující kapitole.

Jak název této bakalářské práce napovídá, antroposofie nezůstala jen teoretickou naukou, ale má také své praktické aplikace. Na ty se zaměřím v další kapitole, kde se budu věnovat antroposofické medicíně, zemědělství, umění atd.

Poslední kapitolu věnuji tématu nejznámějšího praktického využití antroposofie, a to ve waldorfském školství. Tento školský systém patří vedle montessori a daltonských škol mezi nejznámější příklady alternativního školství u nás a já se pokusím ozřejmit, v čem spočívají jeho specifika.

Z uvedeného je patrné, že tato práce nebude pouhým popisem fungování waldorfského školství. Nejdříve se budu snažit zachytit, z jakých myšlenkových proudů myšlenka waldorfských škol vznikla. Až v poslední části práce bude věnován prostor pro zachycení podstaty a fungování těchto škol.

---

¹ ŠTAMPACH, Ivan O. *Anthroposofie*. 1. vydání. Olomouc: Votobia, 2000, s. 6.

² BÜHLER, Walther. *Anthroposofie jako požadavek naší doby*. Hranice: Fabula, 2004, s. 20.

Cílem práce není podrobně popsat antroposofii ani vymežit metodiku waldorfské pedagogiky. K oběma tématům existuje v českém jazyce dostatek literatury. Práce má za cíl spíše syntézu těchto dvou problematik. Chce vymežit východiska, ze kterých waldorfská pedagogika čerpá svoji inspiraci; chce přiblížit to, jak je waldorfské školství s antroposofií (ne)provázáno, co mají nebo naopak nemají společného.

Při zpracovávání tohoto z hlediska filosofie, religionistiky i pedagogiky zajímavého tématu se neobejdu bez pomoci příslušné literatury. K základním pramenům o antroposofii v českých zemích patří publikace českého religionisty Ivana Štampacha *Anthroposofie*. K dalším pramenům patří kniha dr. Walthera Bühlera, lékaře a bývalého člena představenstva Antroposofické společnosti v Německu, *Anthroposofie jako požadavek naší doby*. Waldorfské pedagogice se věnují například Helena Grecmanová v knize *Waldorfská škola*, anebo Milan Pol v publikaci *Waldorfské školy: izolovaná alternativa nebo zajímavý podnět pro jiné školy?* K dalším zdrojům samozřejmě patří i knihy Rudolfa Steinera, např. *Výchova dítěte z hlediska duchovní vědy*, *Tajná věda v nástinu*, *Theosofie* a další.

2. IDEOVÉ POZADÍ ANTROPOSOFIE A OSOBNOST RUDOLFA STEINERA

Nahlédneme-li do slovníku, zjistíme, že antroposofie je „*učení rozvíjené počátkem 20. stol. R. Steinerem.*“³ Dále se uvádí, že má své kořeny v teosofii a navazuje na rosikrucianství; mísí prvky esoterických směrů a hinduismu. Nesmíme zapomenout na vliv Goethových přírodovědeckých spisů, které Steiner v mládí připravoval k vydání.

Antroposofie vznikla na začátku 20. století, její zakladatel Rudolf Steiner se narodil ve druhé polovině 19. století do doby, která byla prodchnutá zájmem o okultismus, východní náboženství a starověk (antická mystéria, záliba v historii Egypta a Mezopotámie). O těchto vlivech a myšlenkových proudech bude následující text, jehož cílem je osvětlit ducha doby, ve které antroposofie vznikla.

2.1 Teosofie

Teosofie jako taková znamená myšlenkový systém založený na vztahu boha a jeho díla, tedy světa. Tento systém by měl zprostředkovat přímou zkušenost božského.⁴

V souvislosti s antroposofií bude lepší mluvit úžeji o Theosofické společnosti. Ta byla založena roku 1875 v New Yorku Helenou Petrovnou Blavatskou a jejími společníky Henrym S. Olcottem a Williamem Q. Judgem.

Theosofická společnost měla za cíl studium náboženství, filosofie a vědy, vysvětlování neobjasněných přírodních zákonů a sil skrytých v člověku a vytvoření univerzálního bratrstva bez rozdílů rasy, vyznání, pohlaví, kasty nebo barvy pleti.⁵

Roku 1877 přesídlila Theosofická společnost do Indie, kde H. P. Blavatská a H. S. Olcott přestoupili k buddhismu. Indický Adjar je sídlem Theosofické společnosti dodnes. Po smrti H. P. Blavatské v roce 1891 se prezidentem Společnosti stal H. S.

---

³ HORYNA, Břetislav. Antroposofie. In *Filosofický slovník*. 2. opravené a rozšířené vydání. Olomouc: Olomouc, 2002, s. 30.

⁴ HINNELLS, John R. (ed.) Theosophy. In *The Penguin Dictionary of Religions*. 1. vydání. Harmondsworth: Penguin Books Ltd, 1984, s. 329.

⁵ OLCOTT, H. S. Constitution and Rules of the Theosophical Society. *The Theosophist* 1891, roč. 12, č. 4, s. 65-72. (Adyar: Theosophical Publishing House). Převzato z: *Theosophical Society* [online]. 2011-01-29; 17:13 [cit. 2011-01-29; 20:09]. Dostupné na otevřené internetové encyklopedii Wikipedia: <http://en.wikipedia.org/wiki/Theosophical_Society>.

Olcott, v té době začal také růst vliv členky Společnosti Annie Besantové. Pod Olcottovým vedením se Společnost začala štěpit na jednotlivé frakce (dodnes funguje např. frakce americká).

Po sérii několika přednášek o Friedrichu Nietzsche, které pro theosofy připravoval, se i Steiner roku 1902 stal vedoucím členem nově vzniklé Německé sekce Theosofické společnosti.

V roce 1908 se Annie Besantová stala prezidentkou Theosofické společnosti; to vedlo k orientaci Theosofické společnosti na hinduismus. O rok později „objevila“ Jiddu Krišnamurtiho, indického chlapce, kterého prohlásila za „Světového učitele“. Byl založen Řád Východní hvězdy (jinde v literatuře také Řád hvězdy Východu, Order of the Star in the East), „*který měl dále propagovat Krišnamurtiho výjimečné postavení a učení plynoucí údajně z Krišnamurtiho kontaktů s Velkým bílým bratrstvem.*“⁶

Přibližně v této době se také datují první spory Steinera s vedením Theosofické společnosti. Ty se týkaly nejen role Krišnamurtiho ve Společnosti, ale také postavením křesťanství a osoby Ježíše Krista. Představitelé Theosofické společnosti hlásali rovnost všech náboženství a postavu Ježíše Krista považovali za jeden z avátarů (tedy podob) Boha. Naproti tomu Steiner byl přesvědčen o výjimečnosti křesťanství a významu Kristova života a učení. Po těchto sporech roku 1913 z Theosofické společnosti vystoupil a založil Anthroposofickou společnost sídlící ve švýcarském Dornachu.

V roce 1929 z kruhu Theosofické společnosti vystoupil i Jiddu Krišnamurti, jemuž čím dál méně vyhovovala pozice, kterou mu Annie Besantová a její stoupenci přiřkli. Řád Východní hvězdy rozpustil a začal hlásat vlastní učení založené na individuální cestě každého člověka bez prostřednictví organizované náboženské skupiny.⁷

2.2 Rosikrucianství

Rosikrucianství je duchovní hnutí přivedené k životu na přelomu 16. a 17. století Johannem Valentinem Andreaem. Ten k propagaci svých myšlenek vytvořil literární fikci – tajné bratrstvo založené Christianem Rosenkreutzem, který údajně žil v 15.

---

⁶ LUŽNÝ, Dušan – VÁCLAVÍK, David. Theosofie. *Nová náboženská hnutí*. [online]. [cit. 2011-02-21; 16:47]. <<http://www.oleweb.net/nnh/hnuti.htm#theofil>>. BARRET, David V. *Sekty, kultury, alternativní náboženství*. 1. vydání. Praha: nakladatelství Železný, 1998, s. 221–223.

⁷ Srov. LUŽNÝ, Dušan – VÁCLAVÍK, David. Theosofie. *Nová náboženská hnutí*. [online]. BARRET, David V. *Sekty, kultury, alternativní náboženství*, s. 221–223. BAUMANN, Adolf. *Abeceda Anthroposofie*. 1. vydání. Březnice: IOANES, 1999, s. 149. VOJTÍŠEK, Zdeněk. Předchůdce antroposofie. H. P. Blavatská a její theosofie. *Dingir*, 2/2000, s. 13.

století. Andreaovo učení zahrnovalo prvky antické gnóze, alchymie a kabaly a prvky východních náboženství (reinkarnace, karmické učení).

Zásadní myšlenka rosikrucianství je ta, že v člověku „*se prostřednictvím nauky, praxe a zasvěcení aktivují božské síly, které jsou latentně v člověku k dispozici.*“⁸

V 18. století vzniklo zednářství, které přejalo některé rosikruciané myšlenky, samotné rosikrucianství zažilo „renesanci“ ve druhé polovině 19. století, kdy se vynořily gnostické a okultní skupiny, např. Fraternitas Rosae Crucis, Societas Rosicruciana in Anglia či Hermetic Order of Golden Dawn.

2.3 J. W. Goethe

Johann Wolfgang Goethe byl nejen básník a umělec, ale byl také uznávaným přírodovědcem, čehož si Steiner všiml při práci v Goethově institutu.

Goethe „*stavěl proti moderní matematizované přírodovědě metodu trpělivého a bdělého pozorování, které si všímá jemných detailů a proniká do hloubky skutečnosti.*“⁹

Goethe při studiu rostlin vyvinul metodu pozorování, kterou postavil do protisměru dobovému redukcionismu na přírodu jako strojní mechanismus. Goethe hledal v rostlinné říši nějaký obecný princip, což vedlo k vytvoření nauky o metamorfóze listu – tzn. že celá rostlina je pouhým přeměněným listem.¹⁰ „*Goethe si uvědomuje, že základem rostliny je list, který se neustále podle určitých zákonitostí proměňuje. [...] Základní myšlenkou Goethovy nauky o metamorfóze je poznatek, že všechny jednotlivé orgány rostliny jsou utvářeny podle téhož formujícího principu.*“¹¹ Cílem jeho bádání bylo nalezení tzv. prarostliny, tj. výchozí podoby všech rostlin. „*Před naším zrakem se rozprostírá a opět koncentruje, rozpíná a stahuje hledaná podstata rostliny, prarostlina, jež je společná jevovým formám všech rostlin. Mnohotvárnost rostlinného světa náhle dostává řád a přestává nás mást.*“¹²

Goethe nakonec dospěl k poznání, že prarostlinu nelze najít ve smyslovém světě – působí jako „*nadřazený, utvářející a tvůrčí princip v každé jednotlivé rostlině.*“¹³

---

⁸ Kol. *Malý slovník sekt.* 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 97.

⁹ ŠTAMPACH, Ivan. Duchovní věda o člověku. *Anthroposofie u nás dnes. Dingir.* 2/2000, s. 14.

¹⁰ Goethe mluví o „rozšiřování a stažení“: při pozorování je zřejmé, že barevné části květu i tyčinky jsou přeměněné listy, také plod je tvořen ze srostlých listů.

¹¹ HRADIL, Radomil. *Duše rostlin.* 1. vydání. Hranice: FABULA, 2004, s. 19.

¹² Tamtéž, s. 32.

¹³ BÜHLER, 2004, s. 36–37.

Steiner tedy jako editor Goethových přírodovědných spisů stál před otázkou, zda tento princip není jen Goethem formulovaná hypotéza. Nakonec dospěl k tomu, že Goethe „nedokazoval rozumová zjištění, nýbrž v živém myšlení modeloval fáze růstu rostliny takřka vnitřně a pojmově postihl její trojnásobný životní rytmus. ... Odívá se do své látkovosti, aby se stala zjevem.“¹⁴ Tak Steiner dospěl k tomu, že k setkání světa fyzického a duchovního dochází již v rostlinné říši, není to tedy jen záležitost lidská. Zároveň jej to dovedlo k názoru, že pro skutečné pochopení nestačí pozitivistický typ zkoumání.¹⁵

2.4 Rudolf Steiner

Rudolf Steiner se narodil 27. února 1861 v Kraljevcu v dnešním Chorvatsku, tehdy části Rakouského císařství. Jeho rodiče Johann a Franziska byli němečtí Rakušané z Waldviertelu, kvůli povolání Johanna Steinera, který byl telegrafistou a přednostou stanice u Jižní rakouské dráhy se rodina často stěhovala. Od roku 1863 žili v Rakousku. V roce 1879 Steiner ukončil studium reálného gymnázia ve Vídeňském Novém Městě a začal studovat na Vysoké škole technické ve Vídni.

V roce 1882 je „na doporučení literárního historika a goethovského badatele prof. Karla Julia Schröera povolán za editora Goethových přírodovědeckých spisů.“¹⁶ Tato práce jej dovedla až do Goethova a Schillerova archivu ve Výmaru, kde od roku 1890 pracoval na vydávání Goethových přírodovědeckých spisů. O dva roky později získal titul doktora filozofie na univerzitě v Rostocku; dizertaci napsal na téma *Základní otázka teorie poznání se zřetelem k Fichtovu vědosloví. Prolegomena k dorozumění filosofujícího vědomí se sebou samým*.

Během svého pobytu ve Výmaru pracoval i v Nietzschevě archivu a někdy po roce 1894 se s Nietzsche osobně setkal. Na základě této práce sestavoval první přednášky o Friedrichu Nietzsche pro členy Theosofické společnosti.

Roku 1897 se Steiner přestěhoval do Berlína, kde se stal redaktorem několika časopisů, vydával články a pořádal přednášky; setkal se např. se Stefanem Zweigem a Rosou Luxemburgovou. V roce 1899 se Steiner oženil s Annou Eunikeovou († 1911).

---

¹⁴ BÜHLER, 2004, s. 37.

¹⁵ Pro bližší porozumění Goethově nauce o metamorfóze rostlin a potažmo i Steinerovu pojetí viz BÜHLER, 2004, s. 31–41 a HRADIL, 2004.

¹⁶ Život a dílo Rudolfa Steinera. In STEINER, Rudolf. *Anthroposofie*. Svatý Kopeček u Olomouce: MICHAEL, 1999, s. 130.

V Berlíně se věnoval také učitelské činnosti. Od roku 1900 pořádal již zmiňované přednášky pro Theosofickou společnost, v roce 1902 se setkal s Annie Besantovou a stal se generálním tajemníkem Německé sekce Theosofické společnosti; zároveň zahájil rozsáhlou přednáškovou činnost sestávající nejen z poznatků východních náboženství, ale i z výsledků vlastní výzkumné činnosti. V této době se setkal např. s básníkem Christianem Morgensternem, spisovatelem Franzem Kafkou, francouzským filosofem a spisovatelem Eduardem Schuré anebo malířem Vasilijem Kandinským.

V roce 1913 opustil Theosofickou společnost (po sporech s jejím vedením) a založil Antroposofickou společnost. V tomto roce také začalo ve švýcarském Dornachu budování *Goetheana*, což byla budova divadla podle Steinerova projektu. Budova byla vytvořena speciálně pro představení Steinerových mysterijních dramát a jiných náročných děl (např. nezkrácené znění Goethova Fausta), kterým klasická divadla scénicky nevyhovovala. Jde o budovu orientovanou podle osy západ–východ se dvěma vzájemně se pronikajícími kupolemi. Hlediště bylo umístěno pod západní kupolí, odtud pohled diváka směřoval k jevišti a za ním na sousoší *Reprezentant lidství mezi Luciferem a Ahrimanem*, na kterém Steiner pracoval se sochařkou Edith Maryonovou. Reprezentantem lidství přitom není míněn nikdo jiný než Kristus. Goetheanum se stalo centrem antroposofického hnutí a vznikl kolem něj celek obytných i účelových budov podle Steinerových návrhů.

V roce 1914 se Steiner oženil s dlouholetou spolupracovnicí Marií von Sivers. Práce na stavbě Goetheana neustávaly ani za první světové války, kdy Steiner žil střídavě v Dornachu a v Berlíně. Po konci války byl Steiner přizván k řadě projektů, mj. na popud Emila Molta, zakladatele továrny na výrobu cigaret Waldorf-Astoria ve Stuttgartu, otevřel školu, dle názvu továrny waldorfskou. Tato škola byla určena pro děti zaměstnanců továrny a vycházela ze Steinerových myšlenek o výchově a vzdělávání. V této době také rostl význam Goetheana jako kulturního centra. Na konci roku 1922, o Silvestrovské noci, však budova prvního Goetheana vyhořela.

Začátek 20. let 20. století byl charakterizován rozmachem praktických poznatků spojených s antroposofickými naukami. Tak byl ve spolupráci s první antroposofickou lékařkou Itou Wegmanovou roku 1921 založen Klinicko-terapeutický institut v Arlesheimu u Dornachu, následovalo založení Weledy. Roku 1922 byla založena Obec křesťanů, což je náboženská společnost fungující na antroposofických základech. V roce 1924 byly položeny základy biodynamického zemědělství.

Mezitím Steiner pracoval na návrzích stavby druhého Goetheana, která byla zahájena roku 1924 na základě modelu vnější podoby budovy. Steiner v důsledku nemoci nemohl návrhy dokončit a od podzimu 1924 byl trvale upoután na lůžko.

Dne 30. března 1925 Rudolf Steiner ve švýcarském Dornachu umírá.¹⁷

Od roku 1892 se datuje Steinerova rozsáhlá publikační činnost. Vyšla jeho dizertační práce v rozšířené podobě pod názvem *Pravda a věda (Wahrheit und Wissenschaft, 1892)*, od dva roky později vychází *Filosofie svobody. Základy moderního světového názoru (Die Philosophie der Freiheit. Grundzüge einer modernen Weltanschauung, 1894)*, ve které dovršil svoji nauku o poznání, které má být přímé a bez předsudků. Po setkání s Friedrichem Nietzschem píše knihu *Friedrich Nietzsche, bojovník proti své době (Friedrich Nietzsche, ein Kämpfer gegen seine Zeit, 1895)* a vydává také souhrn studií o J. W. Goethem *Goethův světový názor (Goethes Weltanschauung, 1897)*.

Od roku 1900 vydává knihy s theosofickou tematikou, první z nich je *Mystika na úsvitu novodobého duchovního života a její poměr k modernímu světovému názoru (Die Mystik im Aufgange des neuzeitlichen Geisteslebens und ihr Verhältnis zur modernen Weltanschauung, 1901)*. Metodu poznávání duchovní skutečnosti rozpracovává v článcích svého časopisu *Lucifer-Gnosis* a později je souhrnně vydává v knize *O poznávání vyšších světů (Wie erlangt man Erkenntnisse der höheren Welten?, 1904)*. Strukturu lidské bytosti a její velkolepý vývoj souběžný s vývojem kosmu popisuje kniha *Tajná věda v nástinu (Die Geheimwissenschaft im Umriss, 1910)* a začíná vydávat *mysterijní dramata (Vier Mysteriendramen, 1910–1913)*.

V roce 1919 rozpracovává myšlenku „sociálního organismu“ společnosti v knize *Hlavní body sociální otázky jako životní nutnost pro přítomnost a budoucnost (Die Kernpunkte der sozialen Frage in den Lebensnotwendigkeiten der Gegenwart und Zukunft, 1919)*. Poté nastupuje období věnované praktickým otázkám zdravotnictví, školství, umění, zemědělství aj., do kterého patří kniha *Základy pro rozšíření léčebného umění podle duchovědných poznatků (Grundlegendes für eine Erweiterung der Heilkunst nach geisteswissenschaftlichen Erkenntnissen, s Itou Wegmanovou, 1925 posmrtně)*. Během nemoci sepsal hlavní momenty autobiografie *Běh mého života (Mein Lebensgang, 1925)*, které vycházely od prosince 1924 do dubna 1925 v týdeníku *Das*

---

¹⁷ STEINER, 1999, s. 130–133 a BAUMANN, 1999, s. 192–196.

Goetheanum. Ve Steinerově bibliografii zaujímají důležité místo také přednášky, které byly zveřejněny v několika desítkách přednáškových sborníků.¹⁸

Po stručném úvodu do ideového pozadí antroposofického hnutí je namístě domněnka, že antroposofie je synkrezí všech možných zdrojů. Je zde však nutné si uvědomit, co a hlavně proč si Steiner do své duchovní vědy odnesl. A samozřejmě nesnižovat důležitost jeho vlastního přínosu. Z rosikrucianství můžeme v antroposofii vysledovat stopy po dávných tajemných silách v člověku i světě, které byly zapomenuty a měly by se nějakým způsobem osvětlit, dostat na povrch. Steinerova cesta, jak toho dosáhnout, spočívá v systému meditace, která vede k vyššímu poznání.

„Pro otevření tohoto vyššího smyslu není učinnost a vědecké vzdělání žádnou podmínkou. Naivnímu člověku se může otevřít právě tak jako tomu, kdo stojí vědecky na vysoké úrovni. To, co se v dnešní době nazývá jedinou vědou, může být pro tento cíl často spíše překážkou než oporou. Neboť tato věda uznává přirozeně za skutečné jen to, co je přístupné obyčejným smyslům. A nechť jsou její zásluhy o poznání této skutečnosti sebevětší, vytváří zároveň množství předsudků uzavírajících přístup k vyšším skutečnostem, jestliže prohlašuje za směrodatné pro všechno lidské vědění jen to, co je nezbytné a blahodárné pro její vědu.“¹⁹

Jde o poznání duchovních světů, toho, co Goethe nazývá prarostlinou. Theosofie dává antroposofii organizaci, znalost východních tradic, zaujetí nadsmyslovým světem. Steiner ukazuje, že smyslový svět není to jediné, co člověka obklopuje, odhaluje svět duševní a duchovní, ke kterým se člověk musí dopracovat, a které jsou neméně důležité pro lidské bytí jako svět poznatelný smysly. *„Antroposofie chce – stručně řečeno – vyvést moderního člověka z pouze naturalistického poznávání přírody, z vysloveně abstraktního mrtvého pozorování a pouze církevně-dogmatické víry.“²⁰*

---

¹⁸ STEINER, 1999, s. 130–133, BAUMANN, 1999, s. 192–196, ŠTAMPACH, *Anthroposofie*, 2000, s. 15–17.

¹⁹ STEINER, Rudolf. *Theosofie*. 2. vydání. Praha: BALTAZAR, 1992, s. 16.

²⁰ GROM, Bernhard. K antroposofickému obrazu člověka a světa. In MÜLLER, Joachim. *Antroposofie a křesťanství*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 21.

3. CO JE ANTROPOSOFIE?

Otázka „Co je antroposofie?“ by se jistě dala zodpovědět už nyní. V předchozí kapitole jsem nastínila její kořeny, ideje, ze kterých vznikla a na které navazuje, a také osobnost Rudolfa Steinera jako jejího zakladatele.

Nyní je namístě představit nauku samu, samotné jádro antroposofie. Steiner během života vypracoval celý systém vědění o člověku a světu. *„Neboť můžeme dobře plnit svůj úkol jako lidé, aniž bychom něco chápali z botaniky, zoologie, matematiky a jiných věd; nelze však být v pravém slova smyslu člověkem, aniž jsme se nějak přiblížili podstatě a určení člověka věděním o nadmyslnu.“²¹*

Své místo zde zaujímá také učení o reinkarnaci a různé druhy meditačních cvičení.

3.1 Člověk

3.1.1 Tříčlanková lidská bytost

Nejstarším pojetím člověka je u Steinera pojetí trojice, tedy že lidská bytost se skládá ze tří částí. Člověk se skládá z *těla, duše a ducha*. Vrací se tak k antickému a gnostickému pojetí člověka. Tělem je tedy míněno fyzické tělo. Duše je střední článek lidské bytosti, spojuje fyzický a duchovní svět. Obsahuje dojmy, pocity a pudy, myšlení a etické a estetické impulzy. Duch je v tomto pojetí nejvyšším článkem člověka, je to jeho nesmrtelná část.²² Duch spojuje člověka s okolním světem. Tak jako pocity zůstávají součástí duše uvnitř člověka, tak se člověku v duchu projevuje podstata okolního světa. *„Svým tělem se člověk může na chvíli s jevy spojovat. Svou duší uchovává v sobě dojmy, jimiž jevy na něj působí; a jeho duchem se mu projevuje to, co jevy chovají samy v sobě.“²³*

3.1.2 Čtyřčlanková lidská bytost

Dalším pojetím člověka je čtyřčlenná struktura. Člověk se tak skládá z *fyzického těla, étherného těla, astrálního těla a já*. Fyzické tělo je tělo hmotné, jde o nejstarší

---

²¹ STEINER, 1992, s. 17.

²² BAUMANN, 1999, s. 39.

²³ STEINER, 1992, s. 20.

článek lidské bytosti. Jde o tělo složené z minerálů, vzniká rozmnožováním a je udržováno růstem. Étherné tělo (někdy také životní tělo či tělo utvářejících sil) má oživující funkci. Fyzické tělo a étherné tělo jsou vlastní i rostlinám. Jsou naplněny životem, u člověka je možné přirovnat je ke stavu spánku. Do bdělého stavu nás má přivést tělo astrální (někdy také tělo psychické). Je naplněno dojmy, umožňuje spojení pocitů se skutečnými vjemy. Spojuje člověka se zvířecí říší. Já je naopak něco, co je vlastní pouze člověku. Já je vědomí jedinečnosti každého člověka, vědomí sebe sama a své nezávislosti, „*je to malá část Boha v člověku, ne Bůh, ale jiskra božské povahy.*“²⁴

3.1.3 Devítičládková lidská bytost

Dalším členěním vzniká devítistupňové složení lidské bytosti. „*Při bližším uvažování o trojčlennosti tělo – duše – duch se ukazuje, že se trojnost opakuje i v jednotlivých částech. To dává tři tělesné, tři duševní a tři duchovní články.*“²⁵ Tělesné články jsou *fyzické tělo, étherné či životní tělo a duševní tělo*. Duševními články jsou *pocitová duše, rozumová duše a vědomá duše*. Duchovními články lidské bytosti jsou *duchovní já, životní duch a duchovní člověk*. Pojmy fyzické a étherné tělo byly vysvětleny výše, tělo duševní můžeme víceméně sloučit s tělem astrálním.²⁶

Pocitová duše přijímá dojmy a odpovídá na ně pocity. „*Pocitovou duší je člověk spřízněn se zvířetem. I u zvířete pozorujeme pocity, pudy, instinkty a vášně. Avšak zvíře je bezprostředně poslouchá.*“²⁷ Rozdíl mezi zvířetem a člověkem je v myšlení, které usměřňuje duši pocitovou. Tato část lidské bytosti je nazvána duší rozumovou. Duše vědomá je to, co je v duši věčné. Steiner tvrdí, že duše vědomá je duše v duši. Už není zatížena pocity nebo myšlenkami, obsahuje věčné, tedy pravdu a opravdové dobro.²⁸

Duchovní já se projevuje jako já, jako vlastní bytost člověka. Duchovní já v sobě nese pravdu obsaženou v duši vědomé, kterou ale člověk již přijal, individualizoval a převzal do samotné bytosti člověka. „*Tím, že se věčná pravda takto osamostatňuje a spojuje s já v jednu bytost, dosahuje já samo věčnosti.*“²⁹ Životní duch tvoří základ života pro duševní tělo. Duchovní člověk žije uvnitř duchovní schránky a „*je vybudován duchovní životní silou v tomtéž smyslu, jako je fyzické tělo vybudováno fyzickou, životní*

²⁴ BAUMANN, 1999, s. 40. ŠTAMPACH, *Anthroposofie*, 2000, s. 23–24.

²⁵ BAUMANN, 1999, s. 40.

²⁶ Více viz BAUMANN, 1999, s. 40–41.

²⁷ STEINER, 1992, s. 29.

²⁸ Zde nemluvíme o pravdě jako o opaku lži, nýbrž o pravdě, která je věčná. Jde o pravdu poznání, která je nezávislá na čemkoli, nevzniká a nezaniká. Více viz STEINER, 1992, s. 29–30.

²⁹ STEINER, 1992, s. 33.

silou. Podobným způsobem, jako mluvíme o étherném těle, musíme proto mluvit ve vztahu k duchovnímu člověku o étherném duchu.³⁰ Toho nazývá životním duchem.

3.1.4 Sedmičlanková lidská bytost

Jelikož duševní tělo s pocitovou duší a duše vědomá s duchovním já tvoří v pozemském člověku jednotu, je možné člověka dělit na sedm částí: *fyzické tělo, étherné či životní tělo, pocitové tělo duševní, duše rozumová, duchem naplněná duše vědomá, životní duch, duchovní člověk.*³¹

Steiner nakonec zmiňuje, že duchovní já je vlastně proměněné tělo astrální, životní duch je proměněné tělo životní a duchovní člověk je proměněné tělo fyzické. Tím, co těla v části ducha proměňuje je *já* nebo-li duše, protože duše je propojena s tělem i duchem. Na tomto základě můžeme členit člověka i na: *fyzické tělo, životní tělo, astrální tělo, já jako jádro duše, duchovní já jako proměněné astrální tělo, životní duch jako proměněné životní tělo, duchovní člověk jako proměněné fyzické tělo.*³²

3.1.5 Karma a reinkarnace

Aby člověk mohl poznat všechny články své bytosti, musí projít určitým vývojem. Ten není možno stihnout během jednoho pozemského života. V tomto okamžiku nastupuje Steinerova teze o reinkarnaci. „*Anthroposofové nechtějí připustit, že by byl jednotlivec pouhým článkem ve vývoji. Chtějí každému dopřát účast nejen na cestě, ale i na dosažení cíle.*“³³ Steiner uvádí, že hmotné tělo je dáno dědičností rodu, duchovní tělo má však svou vlastní podobu, je znovuvtělením téhož duchovního člověka. „*Jako duchovní člověk jsem musel existovat před svým zrozením.*“³⁴ Duše žije přítomností, podléhá osudu, karmě, který si člověk sám připravil. Duch se ale musí stále vtělovat, přenáší poznání předchozího života do života následujícího.³⁵

3.2 Svět

Jako člověk prochází určitým vývojem, kdy poznává články své bytosti, tak i svět prodělává určitý vývoj, mezi nimiž jde vysledovat blízký vztah. Jde o vývoj Země

---

³⁰ STEINER, 1992, s. 34.

³¹ Tamtéž, s. 36.

³² Tamtéž, s. 36–37.

³³ ŠTAMPACH, *Anthroposofie*, 2000, s. 27.

³⁴ STEINER, 1992, s. 45.

³⁵ Tamtéž, s. 52.

ze stavu duchovního do stavu hmotného, do vyvinutí fyzické podoby planety Země, čímž vývoj – stejně jako u člověka – nekončí.

Steiner si je vědom toho, že duchovní vývoj Země není doložitelný hmotně – a také mu o to nejde: „u duchovního bádání jde o to, aby se nebraly v úvahu pouze hmotné procesy zemského vývoje, ale především duchovní příčiny za vším hmotným.“³⁶ Všechny stopy duchovního vývoje světa jsou zaneseny v „kronice Akaša“, v níž lze číst pomocí „orgánů“, které lze u člověka vyvinout za pomoci systému meditací, který Steiner vypracoval a jemuž bude věnována následující kapitola 3.3.

Vývoj Země v minulosti probíhal v několika stádiích postupného zhmotňování, která se střídala se stadii klidu, tzv. zduchovnění. V současnosti se nacházíme ve čtvrtém stadiu zhmotňování. V těchto obdobích docházelo také k vývinu člověka, který – skládajíc se z těla fyzického, étherného, astrálního a já – dospěl do podoby, jaká je nám známá. Jednotlivá „vtělení“ světa Steiner nazval podle těles naší sluneční soustavy, aniž by mezi nimi byla jakákoliv souvislost. Prvním planetárním vtělením je *Saturn*, druhým *Slunce*, třetím *Měsíc* a současným, čtvrtým je *Země*. Ve zkratce můžeme říci, že vývoj světa do dnešního stádia byl charakterizován hledáním hmotné podoby. V nynějším stavu jsou ale svět i člověk hmotou natolik pohlceni, že další stádia vývoje budou charakterizována naopak hledáním duchovního základu člověka i světa.

3.2.1 Saturn

V saturnském období existovalo ze všech článků lidské bytosti pouze fyzické tělo. To samo o sobě nyní existovat nemůže (protože nebylo naplněno životem, étherným tělem), v saturnském období to však možné bylo. „*Během saturnského vývoje doznělo teprve k tomu, aby mohlo přijmout tělo životní.*“³⁷ Svět v podobě, jak ho známe nyní, neexistoval. Neexistovaly žádné zvířecí, rostlinné nebo nerostné organismy, pouze člověk a z něj pouze fyzické tělo a to v „tepelném“ stavu. Na vysvětlenou Steiner uvádí, že: „*fyzické tělo je ovládáno fyzickými zákony, které pozorujeme v současné době v minerální říši. Současné fyzické tělo člověka není však jen ovládané těmito fyzickými zákony, ale je kromě toho proniknuté nerostnou hmotou*“, na Saturnu ale „*existuje jen fyzická tělesnost ovládaná fyzickými zákony; ale tyto fyzické zákony se projevují jen tepelnými účinky.*“³⁸ Teplo je totiž jemnější substancí než plyn.

---

³⁶ STEINER, Rudolf. *Tajná věda v nástinu*. Hranice: FABULA, 2004. s. 84.

³⁷ Tamtéž, s. 91.

³⁸ Tamtéž, s. 95.

Mimo fyzické tělo člověka žily na Saturnu i další bytosti, jejichž nejnižším článkem bylo tělo étherné (fyzické tělo nepotřebovaly) nebo tělo astrální. Sem patří „Duchové moudrosti“ (kyriotétes, panstva), „Duchové vůle“ (trůnové), „Duchové pohybu“ (dynamis, mocnosti), „Duchové formy“ (exusiai, síly), „Duchové osobnosti“ (archai, prapočátky), „Duchové ohně“ (archangeloi, archandělé), „Duchové lásky“ (serafini), „Synové úsvitu nebo života“ (angeloi, andělé) a „Duchové souladu“ (cherubíni). Tyto duchovní bytosti se během vývoje světa také vyvíjejí a plní během něj své zvláštní úkoly, např. andělé vnášejí do nitra Saturnu život.³⁹

3.2.2 Slunce

Sluneční období začíná pro člověka opakováním saturnského vývoje, na jehož konci Duchové moudrosti nechají do fyzického těla proudit tělo étherné. Po určité době se tyto dva články lidské bytosti rozdělí (přestože jsou prostoupeny) a člověk začne fungovat jako dvoučlávková lidská bytost. Následně Duchové pohybu vtisknou éthernému tělu možnost vnitřního pohybu, který je možno přirovnat k pohybu šťáv v rostlinách.

Tepelná substance saturnského světa se postupně zhušťovala až do stavu, který ve slunečním světě vyústil ve stav plynný, vzdušný. Duchové formy dávají proměnlivým plynným útvarům pevný tvar a dále na člověka působí svým způsobem i ostatní duchovní bytosti.⁴⁰

3.2.3 Měsíc

Stejně jako sluneční období, i měsíční období začíná opakováním saturnského a posléze slunečního vývoje. Po tomto vývoji Duchové pohybu vtisknou člověku svoje astrální tělo, kterým začíná člověk vnímat duševní vlastnosti – libost a nelibost. Poté začnou se svou činností Duchové formy, kteří dávají člověku „první stopu žádosti“, což znamená, že člověk začne toužit po tom, co v něm vyvolává libost, a chce se vyhnout tomu, co v něm vyvolává nelibost. Tato žádost však nevychází z nitra člověka, je jakoby instinktivní.

Tělo složené z plynné substance se stále zhušťuje a v určitém okamžiku přechází do stavu, který je možno označit za vodu, tekutou formu.⁴¹

---

³⁹ STEINER, 2004, s. 95–100.

⁴⁰ Tamtéž, s. 104–111.

⁴¹ Tamtéž, s. 111–129.

3.2.4 Země

Zemskému období je věnována ve Steinerově díle značná pozornost. Je rozdělena na sedm epoch: *polární*, *hyperborejskou*, *lemurskou*, *atlantskou*, *poatlantskou*, *věk pečetí* a *věk pozounů*. Doba atlantská a doba poatlantská, ve které se právě nacházíme, jsou ještě dále děleny.

V době *polární* dochází k opakování saturnského vývoje, Země se tak sestává pouze z tepla, je jakousi „ohnivou zemí“.

V následující době *hyperborejské* dochází k jejímu zhušťování, Země dostává vzdušnou a poté i tekutou formu. Také dochází k odtržení samostatného tělesa – Slunce (nyní již míněno jako skutečné vesmírné těleso). To se stává domovem bytostí, které na Zemi již dosáhly ukončení svého vývoje a na Zemi tak budou působit již pouze zvenčí. Člověk dostává do svého tepelně-vzdušného těla i vodní složku a jeho duše je mimo pocitovou a rozumovou složku obohacena o duši vědomou. Na tuto lidskou duši i nadále působí bytosti usídlené na Slunci, člověk je tak „rozpolcen“ mezi přijímáním vlivů ze Země a ze Slunce, k čemuž potřebuje stav bdění a stav spánku. S tím souvisí počátek pohybu nebeských těles: „*Fyzicky-prostorově se to projevuje tím, že vzájemným působením slunečních a pozemských bytostí se Země vzhledem ke Slunci dostává do pohybu; tak se uskutečňuje střídání [...] nočních a denních období.*“⁴²

Dalším obdobím je doba *lemurská*. V ní pokračuje proces zhušťování, k vodní formě přistupuje tuhý, zemský živel. Nesmíme si však představovat, že hned od začátku byl člověk člověkem hmotným tak, jak jej známe nyní, Steiner popisuje lidská těla spíše jako stíny. Lidé ještě neznali řeč a komunikovali pomocí „čtení myšlenek“. Zároveň se zhmotněním došlo k rozrůzněnosti lidských forem – zde jsou základy toho, co Steiner nazývá rasa. Zemi však hrozilo „trvalé zatvrdnutí“, došlo tudíž k odštěpení současného Měsíce, „*to, co dříve přispívalo přímo v Zemi k tvoření trvalé formy, působilo nyní zprostředkovaně oslabeným způsobem z Měsíce.*“⁴³ Tímto způsobem také došlo v člověku k rozdělení pohlaví, protože „*hustota hmoty váže jistou část rozmnožovací síly.*“⁴⁴ Bylo vytvořeno lidské já, které vedlo k samostatnosti a individualitě. Došlo zde však také k situaci, kdy se proti měsíčním bytostem postavily bytosti, které prošly nepravidelným vývojem. Ty způsobily v člověku možnost vyvíjet svobodnou činnost vědomí, zároveň však způsobily možnost omylu či zla. Tyto bytosti Steiner nazývá

---

⁴² STEINER, 2004, s. 134.

⁴³ Tamtéž, s. 137.

⁴⁴ STEINER, Rudolf. *Z kroniky Akaša*. Svatý Kopeček u Olomouce: MICHAEL, 2008, s. 38.

luciferskými duchy. Působením těchto duchů nastaly nemoci a objevila se smrt, člověk také získal pocit strachu. Důsledkem působení luciferských duchů byla katastrofa Země, jejíž velká část i s lidmi zanikla „v ohnivých bouřích“. Zbýlá část lidí, ne tak zasažená omylem, se usídlila v místě zvaném Atlantida.

Dalším obdobím je doba *atlantská*, v níž se objevili tzv. zasvěcenci, tj. lidé, kteří využili luciferských sil jako prostředku vyššího pokroku. Zasvěcenci vnímali pouze étherným tělem, fyzické tělo bylo jakoby mrtvé. Étherným tělem vnímali spojení s duchovními bytostmi. Spojením s luciferskými bytostmi lidstvo získalo schopnost řeči. Přibližně v polovině atlantské doby došlo ke katastrofě: zasvěcenci začali používat své schopnosti pro své osobní cíle, proti blahu lidstva. Na lidstvo v této době začaly působit určité síly, které způsobovaly upadání do smyslově-fyzického světa. Tyto síly jsou nazývány *ahrimanskými duchy*. Následkem bylo šíření zla. Došlo ke zničení Atlantidy, svoji dnešní podobu získaly dnešní kontinenty, kam se lidstvo přesouvalo. U člověka se teprve nyní objevilo sebevědomí, začal vnímat své já ve fyzickém těle, člověk začal myslet. Stalo se tak nejprve v okruhu „Kristova zasvěcence“, který se svými druhy putoval do Asie a nakonec se usídlili v Indii.

Tímto se dostáváme do doby *poatlantské*, ve které žijeme nyní a kterou Steiner dále dělí na sedm kulturních epoch: epocha *indická*, do které spadá příchod zasvěcence Manua a jeho sedmi druhů do Indie; ti si uchovali vzpomínku na duševní stav starých Atlantidů a předávali lidu moudrost a svá přikázání. Tito zasvěcenci jsou Steinerem ztotožňováni s autory véd, tzv. ršiji. Následuje epocha *perská*, jejíž lidé byli svázáni s fyzicko-smyslovým světem. I zde se však objevuje duchovní vůdce, Zoroaster (není totožný s budoucím historickým Zarathuštrou), který lidstvu ukazoval, že fyzicko-smyslový svět není bezduchý, a ohlašoval slunečního Ducha. Sluneční Duch (Ahura-mazda) poukazuje na Krista ještě před jeho pozemským působením a staví se proti Ahrimanovi, který působí na lidstvo zhoubně. Následuje epocha *egyptsko-chaldejská*, ve které vznikají lidské vědy jako důsledek nutnosti zkoumání zákonů duchovna za fyzicko-smyslovým světem. I zde působil duchovní vůdce zvaný Hermés, který učil, že pokud bude člověk poznávat duchovní zákony skryté za smyslovým světem, po smrti se s těmito zákony sjednotí. Další je epocha *řecko-latinská*. Člověk této doby ve smyslovém světě vytvářel hmotné věci, ve kterých se dokonale vyjadřovalo duchovno, např. v řeckém umění. V této epoše také došlo k pozemskému působení Krista a „mystériu Golgoty“, které mělo zásadní vliv na vývoj lidstva. Od okamžiku mystéria Golgoty „byla do pozemského vývoje lidstva zasazena vložka k přijímání té moudrosti,

*kerou lze postupně dosáhnout cíle fyzické země.*⁴⁵ V tomto okamžiku nastává zlom; do této doby lidstvo procházelo vývojem postupného zhmotňování do smyslového světa, od tohoto okamžiku je připraveno se znovu zduchovnit. Současná epocha je *pátou poatlantskou* a je charakteristická hledáním duchovna za přírodními silami, zákony. Člověk prochází duševním rozštěpením, které je způsobeno touhou obracet se ke smyslovému světu a zároveň pocity náklonnosti k duchovnímu světu. Důsledkem je protiklad vědy a duchovního poznání. Následovat bude ještě *šestá poatlantská* epocha, která přivede soulad tohoto rozštěpení, a *sedmá poatlantská* epocha.

Po zániku poatlantské doby bude Země procházet ještě dvěma obdobími, které v souladu s křesťanstvím Steiner nazývá *věk pečeti* a *věk pozounů* (odkazuje tak k událostem ve Zjevení sv. Jana) a současné vtělení Země tak bude uzavřeno. Po něm následují ještě další tři zemská vtělení: Jupiter, Venuše a Vulkán.⁴⁶

3.3 Stupně poznání a meditace

Aby člověk dospěl k vyššímu poznání zahrnujícímu i články lidské bytosti nebo vývoj světa, musí projít jeho čtyřmi stupni. Z těchto čtyř stupňů je běžnému člověku znám pouze stupeň první, tedy *poznání hmotné*. Člověk je schopen vnímat smyslový vjem (předmět), je schopen si předmět vybavit (obraz), pochopit, uchopit jev nebo předmět (pojem) a uchovat pojem v paměti, sjednocovat pojmy a obrazy za pomoci já.

Druhým stupněm poznání je *imaginace*. Ta spočívá v utváření obrazu i bez přítomnosti smyslového vjemu. Smysly k tomuto poznání nepotřebujeme. Obrazy nevystupují z hmotného světa, nýbrž z duševnosti a duchovosti. Člověk se musí oprostit od klamných a fantazijních představ a vnímat svět duševní a duchovní za stejně skutečný jako svět hmotný.

Třetím stupněm je *inspirace*, která je charakterizována pouze pojmem a já. „Člověk žije úplně ryze v duchovém světě.“⁴⁷ Inspirace nahrazuje smyslový vjem, já pak vytváří pojmy těchto dojmů. Duše začíná vnímat podstatu světa, začíná ji „slyšet“.

Nejvyšším stupněm poznání je *intuice*. Člověk na tomto stupni poznání již není mimo věci a děje, nýbrž je jejich součástí. Já se sloučilo s okolním světem. Vnímání vlastního já je předobrazem tohoto typu poznání.⁴⁸

---

⁴⁵ STEINER, 2004, s. 172.

⁴⁶ Tamtéž, s. 130–175. STEINER, 2008, s. 9–118.

⁴⁷ STEINER, Rudolf. *O poznávání vyšších světů; Stupně vyššího poznání*. Svatý Kopeček u Olomouce: MICHAEL, 2000, s. 186.

Steiner zdůrazňuje, že takového poznání může dosáhnout každý člověk, neboť „v každém člověku dřímou schopnosti, jimiž si může získat poznatky o vyšších světech.“⁴⁹ Předpokladem pro to, aby se člověk stal „okultním žákem“, je úcta k pravdě a poznání. Je zapotřebí zbavit se úsudků a otevřít „duchovní oči“: „Potlačme úsudek a vystavme se nepředpojatě dojmům. Dovolme věcem a událostem mluvit spíše k nám, než abychom mluvili o nich.“⁵⁰ Praktický návod zní odloučit se od každodenního života a od předmětů, kterými se člověk zabývá alespoň na pět minut denně. Žák se má věnovat meditaci, vytváření jasných, vznešených myšlenek po vzoru mystické literatury.⁵¹

Steiner rozlišuje tři stupně zasvěcení: *příprava, osvícení a zasvěcení*.

Příprava spočívá v soustředění pozornosti na rašící a odumírající život; tyto jevy budou před okultním žákem nabývat duchových linií a figur. Toto už je jen krok od schopnosti vidět věci, které nemají hmotnou podobu. Dalším úkolem je věnovat se tónům pocházejícím od živých tvorů, ve kterých je důležité sledovat, co se děje v bytosti, která tón vylučuje (nikoli všímání si svých pocitů), a nakonec rozšířit tuto činnost na celou přírodu. Musí se naučit naslouchat ostatním lidem bez projevu svého mínění, naslouchat „slovům druhého úplně nesobecky“⁵²

Ve fázi *osvícení* musí žák nejprve srovnávat krystaly, rostliny a zvířata tímto způsobem: „Kámen má tvar; zvíře má také svůj tvar. Kámen zůstává klidně na svém místě. Zvíře mění své místo. Je to pud (žádostivost), jenž podněcuje zvíře, aby měnilo své místo.“⁵³ Kámen a zvíře v člověku vyvolávají odlišné pocity, kterým se má žák věnovat. Z nich se utvářejí orgány jasnozření, tzv. duchovní oči, jimiž je možno vidět duševní a duchovní barvy.

V *zasvěcení* musí žák projít několika „zkouškami“: získání pravdivějšího duchovního názoru na okolní svět, schopnost života ve vyšších světech a porozumění sám sobě, tzv. duchapřítomnost.⁵⁴

Prakticky touto cestou člověk rozvíjí trpělivost, potlačuje touhu a žádostivost, rozvíjí vnitřní pravdivost, osvojuje si správné poznání, učí se mlčenlivosti a mírnosti, tiší hněv a zlost a pěstuje samostatnost.⁵⁵

---

⁴⁸ STEINER, 2000, s. 182–187.

⁴⁹ Tamtéž, s. 19.

⁵⁰ STEINER, 1992, s. 100.

⁵¹ STEINER, 2000, s. 19–38.

⁵² Tamtéž, s. 45.

⁵³ Tamtéž, s. 47.

⁵⁴ Tamtéž, s. 39–73.

⁵⁵ Tamtéž, s. 74–82.

4. APLIKACE

Antroposofie nezůstala jen u teoretického výkladu svých nauk, podařilo se jí zasáhnout také do praktického života. „*Některé aplikace vznikly tvůrčí činností pozdějších anthroposofů, většinou ale mají původ již ve Steinerově veřejném působení.*“⁵⁶ Jak je zmíněno i životopise Rudolfa Steinera (kapitola 2.4), je spoluzakladatelem Klinicko-terapeutického institutu v Arlesheimu u Dornachu, podílel se na založení Obce křesťanů, spolupracoval na vytvoření sochy Krista v Goetheanu a pořádal přednášky o biodynamickém zemědělství. Nesmíme opomenout ani jeho působení pedagogické na škole při továrně Waldorf-Astoria, kterým se budu podrobněji zabývat v následující kapitole.

Tyto aplikace jsou dnes veřejností vnímány jako součást tzv. alternativní medicíny, pedagogiky, nových náboženských hnutí atd. Tzn. že jde o jakousi nadstavbu k příslušné vědě. Antroposofie samozřejmě nesnižuje nutnost klasického vzdělání v jednotlivých oblastech, i antroposoficky orientovaný lékař musí vystudovat medicínu. Jde zde zejména o přístup, který neredukuje člověka pouze na jeho tělesnou schránku, ale vnímá jej jako bytost složenou z těla, duše a ducha a také tímto způsobem přistupuje k léčbě, výuce, víře atd.

4.1 Medicína

Moderní medicína – především kvůli velkým objevům v diagnostice, operační technice ad. – vnímá člověka jako mechanismus a složitou strukturu chemických reakcí. Tímto přístupem se člověk stále více vzdaluje od ideálu souladu s přírodou. Na nemoc se pohlíží jako na poruchu vnější tělesné schránky člověka a tak se také léčí.

Naproti tomu antroposoficky orientovaná medicína se vrací k holistickému, tj. celostnímu pojetí člověka jako bytosti složené z těla, duše a ducha. I Světová zdravotnická organizace definuje zdraví jako stav tělesného, duševního a sociálního blaha, ne pouze nepřítomnost nemoci nebo slabosti.⁵⁷

---

⁵⁶ ŠTAMPACH, *Anthroposofie*, 2000, s. 33.

⁵⁷ WHO – *Frequently asked questions* [online]. [cit. 2011-03-13; 21:43]. Dostupné na webových stránkách WHO: <<http://www.who.int/suggestions/faq/en/index.html>>.

Vyšší články lidské bytosti pronikají fyzické tělo a dodávají mu život, vědomí atd. Pokud se tyto vyšší články z fyzického těla stáhnou, pak dojde ke smrti a fyzické tělo se rozpadá.⁵⁸ Dle Steinerja nepůsobí v orgánech všechny složky člověka stejnou měrou, v centrální nervové soustavě působí zejména duchovní složka, dýchání a činnost srdce (tzn. rytmus) působí duševní složka a tělesná činnost je nejsilněji zastoupena v trávicím systému a v končetinách. Úkolem antroposoficky orientovaného lékaře je rozpoznat, kde je součinnost těchto složek neharmonická a odhalit „*abnormality ve funkcích orgánů člověka takto chápaného - neboť takové nepravidelnosti jsou příčinami nemocí.*“⁵⁹ Léčebná opatření spočívají v podpoře slabých funkcí a oslabení příliš silných funkcí, tedy v obnově harmonie všech článků lidské bytosti.

Antroposoficky orientovaný lékař se samozřejmě nezříká školské medicíny, rozhodující je zde spíše terapeutický náhled a pochopení nemoci. „*Také laik dnes všeobecně ví, že sama horečka není nemocí, nýbrž známkou síly obranného boje a léčebných procesů, které vstoupily do organismu.*“⁶⁰ Zásadní je myšlenka, že takováto nemoc má nějaký smysl, např. horečnatá onemocnění u dětí souvisejí s vypořádáváním se s dědičností a sladěním rodových dispozic s vlastním já. Dle tohoto pojetí pak podávání léků na sražení horečky může poškodit duševní a duchovní vývoj dítěte. V této situaci je doporučován lékařský dohled a zmírnění teploty studenými zábaly, své místo zde zaujímají i antroposofické léky. „*Jen v extrémních situacích je dodatečné tlumení horečky žádoucí chemickými medikamenty, které ohluší ta mozková centra, kterými já hospodaří s tělesným teplem kontroluje a diriguje.*“⁶¹

Antroposofické léky jsou většinou vázány na lékařský předpis a jsou vyráběny několika firmami, z nichž nejznámější je Weleda, mezi méně známé patří Wala. Léky jsou vyráběny z látek minerální, rostlinné nebo živočišné říše a jsou zpracovávány metodami příbuznými přírodním procesům. Patří mezi ně výroba za studena, vyluhování při 37°C (tělesná teplota), zalití vařící vodou, získávání odvaru, destilace, pražení a potencování. Potencování, tedy zředování, je metoda přejatá od Samuela Hahnemanna, zakladatele homeopatie. Základem je smíchání jednoho dílu výchozí látky s devíti díly tzv. media, což může být voda, alkohol nebo mléčný cukr. Výsledkem je *potence* označovaná písmenem D. Dalším zředěním, kdy je takto vzniklá potence opět rozdělena na deset dílů a jeden z nich se opět smíchá s mediem, vznikne látka

---

⁵⁸ BÜHLER, 2004, s. 162.

⁵⁹ BAUMANN, 1999, s. 96.

⁶⁰ BÜHLER, 2004, s. 168.

⁶¹ Tamtéž, s. 168.

zředěná 1:100 pod symbolem D2. Takto ředit jde látku samozřejmě i dále, jsou známy i léky se symbolem D30. Na výtku moderní vědy, že v takovémto rozředění je léčeno již prakticky ničím, Hahnemann a posléze i antroposofie reaguje tvrzením, že léčivá síla potencí nespočívá v přítomnosti tělesných atomů léčivé látky, nýbrž v její substanci. Tak lék působí tím silněji, čím svobodněji a nemateriálněji je výchozí látka v léku přítomna.⁶²

4.2 Zemědělství

Stejně jako moderní medicína jakoby zapoměla na duchovní stránku člověka, tak se antroposofové domnívají, že i moderní zemědělství se odcizuje přírodě. „*Stále více racionalizované a industrializované zemědělství si již nepočíná „přiměřeně životu“, přestože jeho metody vedly k mimořádnému růstu výnosů. Zdají se dokonce o to více závažnější, když tisíce lidí v nevyvinutých zemích stále stejně trpí hladem.*“⁶³ Ve Steinerově době se začal klást stále menší důraz na kvalitu produktů, začala se ve velké míře využívat dusíkatá hnojiva a strojové způsoby hospodaření s půdou i zvířaty. Steiner v roce 1924 pronesl řadu přednášek o zemědělství, kde vyjádřil myšlenku „zemědělského organismu“, která uznává „*hodnoty nejen fyzické, ale i spirituální, kdy se biodynamičtí farmáři snaží svou práci balancovat a uzdravovat život na Zemi a přitom produkovat zdravé a výživné produkty.*“⁶⁴ Stejně jako v antroposoficky orientované medicíně zde jde o celostní (holistický) přístup, tedy o zahrnutí i duševní a duchovní stránky.

Od moderního ekologického zemědělství se biodynamické zemědělství liší v pěti hlavních bodech: *biodynamické přípravky, vesmírné vlivy, uvědomění, statek nebo farma jako soběstačný organismus a sociální citění.*⁶⁵

Biodynamické prostředky jsou vyvinuty stejným způsobem jako antroposofické léky, jsou vyráběny z látek minerální, rostlinné nebo živočišné říše a vystaveny různým vlivům (např. přidáním do kompostu a rozmícháním ve vodě). Jsou určeny k hnojení,

---

⁶² Bühler, 2004, s. 176. BAUMANN, 1999, s. 98.

⁶³ BÜHLER, 2004, s. 180.

⁶⁴ VANĚK, Petr. *Biodynamika.cz – Biodynamické zemědělství* [online]. 2007-09-07; 19:44 [cit. 2011-03-16; 12:02]. Dostupné na webových stránkách Biodynamika.cz: <<http://biodynamika.cz/article.php3?id=94>>.

⁶⁵ VANĚK, Petr. *Biodynamika.cz – Co je biodynamické zemědělství* [online]. 2004-12-09; 12:51 [cit. 2011-03-16; 13:32]. Dostupné na webových stránkách Biodynamika.cz: <<http://biodynamika.cz/article.php3?id=20>>.

postřikům rostlin pro větší zdraví nebo proti škůdcům. Využití vlivů různých fází Měsíce a planet je dalším znakem biodynamického zemědělství. „*Uznání a využití existence vesmírných vlivů je další, často pozorovatelnou vlastností biodynamických farem, kde konstelace zvěrokruhu a měsíce udávají rytmus a pravidelnost v pěstitelství i v chovu.*“⁶⁶ Dalším znakem je pozornost zemědělce zaměřená na své okolí. „*Pokud se k těmto aktivitám postavíme jako k příležitostí se zastavit, podívat se, jak se kde co děje, co roste, pučí, rodí se nebo dozrává, uvědomíme si skutečnou meditativní a ozdravnou funkci a příležitost, kterou dáváme sami sobě a skrze nás i svému okolí.*“⁶⁷ Statek jako soběstačný organismus je myšlenka stojící v protikladu k tlaku na produkci. Zemědělec na soběstačné farmě musí jednotlivé prvky systému udržovat v rovnováze tak, aby zvířecí součást farmy mohla být krmena tím, co se na farmě vyprodukuje, a půda a rostlinná část farmy mohla být ožívována přítomností zvířat. Konečně sociálním cítěním se myslí to, že biodynamická produkce musí mít také svůj okruh zákazníků, kteří farmáři zaručují odbyt a zaplacení svých výrobků.⁶⁸

V roce 1928 vznikla značka Demeter jako označení biodynamických produktů.⁶⁹

4.3 Obec křesťanů

Obec křesťanů, od roku 2002 registrovaná církev na území České republiky, vznikla v roce 1922 ve Švýcarsku. Jejimi zakladateli bylo více osob, z nichž nejvýraznější byla postava evangelického teologa Friedricha Rittelmeyera. Osobnost a učení Rudolfa Steinera hrálo při vzniku Obce křesťanů významnou roli „*zejména úsilím o samostatné poznávání ducha a důrazem na sebevýchovu člověka.*“⁷⁰

Hlavním podnětem ke vzniku sborů Obce křesťanů byla zejména po první světové válce společenská a duchovní krize, z níž tito lidé hledali cestu, avšak nenalezli ji v již fungujících církevních strukturách.

Obec křesťanů vychází z toho, že každý člověk se má naučit sám poznávat duchovní pravdu a charakter svého náboženského prožívání. Z toho důvodu nemá Obec křesťanů žádné jednoznačné učení, věrouku či autority typu biskupa nebo imáma.

---

⁶⁶ VANĚK, 2007.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ VANĚK, 2004.

⁶⁹ *Demeter-International e. V. – A World-wide Network* [online]. [cit. 2011-03-16; 13:56]. Dostupné na webových stránkách svazu Demeter International: <<http://www.demeter.net/>>.

⁷⁰ *OK – Sebecharakteristika* [online]. [cit. 2011-03-12; 21:07]. Dostupné na webových stránkách Obce křesťanů v České republice: <<http://www.obec-krestanu.cz/onas/sebecharakteristika>>.

„Obec křesťanů vychází ve svém životě i učení z Ježíše Krista, jehož chápe jako svého pána a vůdce na cestě k božskému Otci, a z působení svatého Ducha, který otvírá každému člověku přístup k pravdě a dává sílu k jejímu uskutečnění.“⁷¹

Oproti možnosti plurality názorů a myšlenek stojí pevně daný ritus. *„V Obci křesťanů vládne přesvědčení, že slova a hmotné symboly skutečně v sobě nesou a zprostředkovávají duchovní zkušenost. Věrnost jednou dané podobě obřadu má vyplývat z hlubokého porozumění kultickým znakům.“⁷²* Základ tvoří sedm svátostí. Křest vytváří pouto mezi člověkem a Bohem a symbolizuje přijetí člověka do společenství. Biřmováním (konfirmací) člověk vědomě přijímá základní myšlenky křesťanství, stává se dospělým. Součástí biřmování je Obřad posvěcení člověka, tzn. první přijetí těla a krve Páně. Obřad posvěcení člověka (svátost oltářní) je ústřední svátostí, dává člověku sílu zvládat každodenní život. Zpověď je vedena formou rozhovoru s knězem a její součástí je svátostné požehnání. Poslední pomazání je vědomé překročení prahu tohoto světa a přechod do světa duchovního. Kněžským svěcením se člověk plně odevzdává kněžským úkolům a svátost manželství dává sílu a požehnání svazku muže a ženy.⁷³

Ústřední bohoslužbou je Obřad posvěcení člověka, který trvá asi hodinu. *„Skladba Obřadu posvěcení člověka odpovídá původní čtyřstupňové výstavbě křesťanské bohoslužby: Po bohoslužbě slova (zvěstování, evangelium) následují tři části bohoslužby oběti — obětování, proměňování a přijímání (Večeře Páně).“⁷⁴* Tento obřad je určen pro dospělé a starší děti. Mladším dětem je určen Nedělní obřad, který je kratší, děti se v něm *„společně modlí, přijímají požehnání a poslouchají evangelium.“⁷⁵*

4.4 Umění

V předešlých aplikacích byla podnětem k jejich vzniku zejména společenská a duchovní krize, která redukovala člověka na stroj, přírodu na zdroj potravy a zisku a víru na zkosnatělé církevní struktury. Steiner přijal za své *„antické pojetí trinitární jednoty vědy, umění a náboženství. Tato jednotu se uplatňovala v kulturních dějinách přinejmenším až do raně řeckého údobí a rozbila se pak o jednostranný příklon lidí k*

---

⁷¹ Tamtéž.

⁷² ŠTAMPACH, *Anthroposofie*, 2000, s. 36.

⁷³ HORÁK, Milan. *OK – Obecné seznámení* [online]. [cit. 2011-03-13; 11:49]. Dostupné na webových stránkách Obce křesťanů v České republice: <<http://www.obec-krestanu.cz/onas/obecne-seznameni>>.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž.

tomuto světu a o přehnané zaměření myšlenek na užitkovost.⁷⁶ Steiner dal podnět k tvorbě „nového“ antroposofického umění v několika oblastech: básnictví, architektuře, malířství, sochařství a léčebné umění eurytmie. „Umění pro něj především bylo výrazem a odrazem duchovních světů a až druhotný význam přisuzoval jeho estetické funkci. Steiner rozhodně nebyl zastáncem pěstování „umění pro umění“ a jeho tvorba byla vždy silně účelová.“⁷⁷

V oblasti básnictví je možné zaznamenat Steinerovy aktivity zejména od roku 1910, kdy začíná vydávat sérii mysterijních dramát. „Jejich obsahem je osud několika lidí, kteří vzájemně spjati svými karmickými pouty se během svých vtělení od starověku až po moderní dobu neustále znovu setkávají, ovlivňují a prochází duchovním vývojem za spoluúčasti bytostí duchovního světa.“⁷⁸ Jsou veršovaná a svým pojetím se blíží zpracování antických mýtů ve starém Řecku. Krom mysterijních dramát se Steiner věnoval i psaní básní, modliteb a meditačních manter.⁷⁹

V architektuře vytvořil Steiner zcela nový antroposoficky orientovaný sloh. Projektoval budovu prvního a částečně i druhého Goetheana. Za Steinerova vedení vznikly v okolí i další budovy podobného slohu. V antroposofické architektuře jde zejména o vhodnou orientaci staveb vzhledem ke světovým stranám, zkosené či oblé rohy a hrany⁸⁰, začlenění stavby do okolního prostoru a zahrady vycházející z přirozeného uspořádání rostlin v přírodě; neméně důležitý je cit pro tvary a barvy v interiéru.⁸¹ „Anthroposofické budovy jako školy nemocnice, prostory pro pobočky, používají, je-li to možné, jeho forem. Anthroposofičtí architekti převzali tento přístup k stavitelství a rozvíjejí ho dále, každý individuálním způsobem.“⁸²

Taktéž pro budovu prvního Goetheana Steiner vytvořil návrhy malířských výzdob obou jeho kupolí a sám se mezi lety 1915–1918 podílel na jejich realizaci. Tyto návrhy se dochovaly a jejich obsahem jsou neurčité postavy v obležení působících sil,

---

⁷⁶ BAUMANN, 1999, s. 160.

⁷⁷ BEZDĚK, Robert. *Antroposofie a její vliv na spiritualitu v českém prostředí*. [online]. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2008. [2011-03-16; 18:00]. Dostupné v elektronickém Archivu závěrečných prací FF MUNI: <http://is.muni.cz/th/12145/ff_r/Rigorozni_prace.pdf>, s. 51.

⁷⁸ Tamtéž, s. 52.

⁷⁹ BAUMANN, 1999, s. 161.

⁸⁰ Ostrý roh přitahuje pozornost, čímž člověk vydává energii. Po jemných hranách může energie klouzat.

⁸¹ HOZMAN, Oldřich. *Magie antroposofických staveb očima architekta* [online]. [cit. 2011-03-16; 18:54]. Dostupné na webových stránkách Architektonického studia ARC: <<http://www.arc.cz/dokumenty/antroposoficke-stavby.pdf>>. Původně součástí CD-ROMu *Ekodomy – inspirace pro každého* vydaného roku 2001 Ligou ekologických alternativ.

⁸² BAUMANN, 1999, s. 161.

nechybí ani aury těchto postav.⁸³ Vytvořil také skicy pro výuku malířství na Škole pro další vzdělávání při Goetheanu a pro školu malířky Henny Geckové, těsně před svou smrtí vytvořil čtyři velké akvarely s duchovním obsahem a mimoto ještě řadu ornamentálních kruhových kreseb a maleb znázorňujících planetární síly, tzv. pečetě.

V oblasti sochařství se Steiner podílel na vytvoření sousoší *Reprezentant lidství mezi Luciferem a Ahrimanem*, které bylo taktéž určeno pro budovu prvního Goetheana. Socha díky uložení mimo budovu unikla na konci roku 1922 ničivému požáru a dnes je součástí budovy druhého Goetheana. Při pohledu na sochu na první pohled zaujme podobnost se Steinerovými malbami, v soše jenom dostaly trojrozměrnou podobu.⁸⁴

Eurytmie, což je způsob projevu pohyby těla, je zcela nový druh umění, který vznikl na poli antroposofie. „*Není to tanec, ani pantomima, ale přímo zviditelňuje motivy duchovního a duševního prožívání člověka, vyvolané slovem nebo hudbou. Jakožto hlásková eurytmie zprostředkovává formou a pohybem umění poetických textů.*“⁸⁵ Řeč se má rozšiřovat do celého těla, vyjadřuje vnitřní citění a prožívání vnějších dějů, které zviditelňuje právě pohyby těla. Není subjektivním vyjádřením pocitů jako tanec, ale „*je viditelné zjevení objektivního éterného a duševního dění.*“⁸⁶ Eurytmie není jen typem umění, slouží také jako výchovný prostředek na waldorfských školách a je součástí antroposoficky orientované medicíny. Eurytmie vychází z pohybu přirozeného pro zdravý lidský organismus, proto je využívána k terapii jako pomůcka při návratu do zdravého stavu.⁸⁷

Ve všech oblastech umění měl Steiner své následovníky, ať jde o básníka Christiana Morgensterna, skladatele Alexandra Nikolajeviče Skrjabina, malířku Asju Turgeněvovou ad.

---

⁸³ Černobílé kopie návrhů viz: <http://www.rudolfsteinerweb.com/galleries/Paintings/index.html>. Původní malby v Goetheanu byly barevné.

⁸⁴ Detaily sousoší viz: http://www.rudolfsteinerweb.com/galleries/Steiner_Sculpture/index.html.

⁸⁵ BAUMANN, 1999, s. 162.

⁸⁶ Tamtéž, s. 67.

⁸⁷ Tamtéž, s. 67–68.

5. WALDORFSKÉ ŠKOLSTVÍ

Nyní se dostáváme k antroposofické aplikaci, již jsem již v úvodu vymezila zvláštní místo. Zvláštnost výuky na waldorfských školách spočívá v důrazu na rozvoj duševní a duchovní stránky člověka, individualitu jedince, uvědomění si svého já, případně rozvoj dalších článků lidské bytosti, zájem o nezaujaté pozorování a poznání přírody, nezaujatý přístup k dalším jedincům a svému okolí. Zajímavé je Steinerovo dělení na určité vývojově-výchovné fáze – stejně jako ve vývoji světa, je i „růst“ jedince rozdělen na sedmiletá období, která jsou charakterizována různými způsoby poznávání a z nich pramenící různé pedagogické přístupy. *„Na výchovu je ve waldorfských školách nahlíženo jako na vývojový proces, v němž jsou určité předměty zaváděny ve specifických fázích individuálního rozvoje osobnosti. Smyslem je upravit učební plán potřebám a postupně se rozvíjejícím schopnostem dítěte.“*⁸⁸

Waldorfské školy nemají za úkol předat dětem nějaký světový názor, ideologii nebo dokonce náboženské smýšlení: *„Waldorfská škola nemá být škola světonázorová, kde bychom pak pokud možno cpali do dětí anthroposofická dogmata. Nebudeme učit anthroposofickou dogmatiku, anthroposofie nebude žádným naukovým obsahem, nýbrž budeme usilovat o aplikaci anthroposofie v učitelské práci.“*⁸⁹ Pokud je ve waldorfské škole přítomna výuka náboženství, provádí ji člověk pověřený příslušnou náboženskou společností. *„Vyučování náboženství bude svěřeno náboženským denominacím. Anthroposofie budeme používat jenom v metodice vyučování.“*⁹⁰

Následující text je v hlavní části rozdělen na několik kapitol, ve kterých se budu zabývat těmito vývojovými fázemi/výukovými cykly. Předtím nabídnu krátký úvod k historii waldorfských škol; kapitolu zakončím informací o vyučujících a waldorfských školách v České republice a stručnou kritikou waldorfského školství.

V úvodu vytyčeným cílem bakalářské práce není detailní popis výuky na waldorfských školách, bude tedy nastíněn pouze okrajově v částech, kde je zapotřebí ukázat na odlišnosti klasické a waldorfské výuky. V úvodu vytyčeným cílem práce je naopak zjistit, kde a jakým způsobem se waldorfská pedagogika s antroposofií prolíná.

---

⁸⁸ *Stručně o waldorfské pedagogice.* [online]. [cit. 2011-03-22; 11:38]. Dostupné na webových stránkách Asociace waldorfských škol v České republice: <http://www.iwaldorf.cz/wald_ped.php?menu=ped-owa>.

⁸⁹ STEINER, Rudolf. *Všeobecná nauka o člověku jako základ pedagogiky.* 1. vydání. Březnice: IOANES, 1996, s. 18.

⁹⁰ Tamtéž, s. 18.

5.1 Historie

Jak je zmíněno již v životopise Rudolfa Steinera (kap. 2.4), po první světové válce na popud Emila Molta otevírá školu pro děti dělníků z továrny na cigarety Waldorf-Astoria. Ta byla otevřena 7. září 1919 ve Stuttgartu, nastoupilo do ní 175 žáků a vyučovalo 8 učitelů, o několik let později se uvádí již přes 1 000 žáků. Následně začaly vznikat i další školy, např. roku 1921 v Kolíně nad Rýnem v Německu a v Dornachu ve Švýcarsku, v roce 1922 v King's Langley ve Velké Británii, v německém Hamburku a Essenu. V dalších letech byly otevřeny první školy v Holandsku, Norsku a Maďarsku, v roce 1928 v New Yorku a ve Vídni.

Během nacistické okupace byly tyto školy zavírány postupně na všech územích ovládaných Němci (Německo, Rakousko, Holandsko, Maďarsko ad.). Po konci války byly tyto školy znovu otevírány.

V současnosti je na celém světě přes 1 000 waldorfských školských zařízení, nejvíce z nich se vyskytuje v Německu (přes 200), v USA (přes 130) a v Holandsku (kolem 90 škol). Nejvýrazněji jsou waldorfské školy zastoupeny ve státech západní a severní Evropy, přesto jsou waldorfské školy zavedeny i např. v Číně, Nepálu, v Keni a Egyptě nebo v Kazachstánu, Tádžikistánu a v Arménii.⁹¹

5.2 Fáze růstu

Steiner rozděluje vývin člověka od narození do zhruba dvaceti let věku do tří sedmiletých období, která se shodují s fázemi vývinu fyzického, étherného a astrálního těla. Období vývinu fyzického těla je zakončeno výměnou zubů, tj. kolem 7. roku dítěte. Následuje období vývinu étherného těla, které končí pohlavní zralostí, tj. 14. rokem. Po něm je ještě další období, ve kterém se dostává ke slovu tělo astrální a které končí zhruba ve 20. roce života člověka. Každé z těchto období je charakterizováno potřebou rozvíjet u dítěte vhodnou složku jeho bytosti vhodně zvolenými nástroji výchovy a výuky. Tak první fáze by měla být naplněna učením napodobováním, druhá fáze učením paměti a přítomností autority a třetí fáze učením porozuměním.⁹²

---

⁹¹ POL, Milan. *Waldorfské školy: izolovaná alternativa nebo zajímavý podnět pro jiné školy?* 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 6–7. *WELTLISTE der Waldorf- und Rudolf-Steiner-Schulen sowie der Lehrerbildungstätten*. [online]. Měsíc 2011 [2011-03-22; 12:59]. Dostupné na webových stránkách Bund der Freien Waldorfschulen: <<http://waldorfschule.info/upload/pdf/schulliste.pdf>>.

⁹² STEINER, Rudolf. *Výchova dítěte z hlediska duchovní vědy*. Praha: Asociace waldorfských škol České republiky, 2007. Vydáno jako příloha časopisu *Člověk a výchova* v prosinci 2007, s. 13–30.

5.2.1 Fáze první – fyzické tělo

První sedmiletí života dítěte je charakterizováno vývojem fyzického těla. Zdárné výchovy je v tomto období nejlépe dosahováno správným vzorem. „*Na malé dítě nepůsobí výchovně morální fráze nebo rozumné poučování, nýbrž to, co dospělí dělají v jeho okolí viditelně před jeho zraky.*“⁹³ Na fyzické tělo blahodárně působí radost, veselost a nevynucená láska rodiče či vychovatele. Steiner ve svých přednáškách tvrdí, že dítě v tomto období není schopno rozumově uchopit to, co je mu sdělováno; vnímá to, co v něm zanechává dojmy – gesta, povahu a vzhled vychovatele, vnímá jeho okamžité rozpoložení. Krom napodobování má v tomto období své místo i opakování a rytmus. „*V raném dětském věku je zvláště důležité, aby takové výchovné prostředky, jako například dětské písně působily co možná krásným rytmickým dojmem na smysly. Je třeba klást důraz spíše na krásný tón než na smysl písně.*“⁹⁴ Rytmus není ve waldorfské pedagogice myšlen pouze hudebně nebo recitačně, je vztahován na veškeré dění v okolí dítěte – střídání dne a noci, dnů, týdnů a měsíců.

Waldorfské pedagogické působení je v tomto období především záležitostí rodiny, která má dítěti poskytovat morální vzory. Dítě je od tří let věku možné umístit ve waldorfské mateřské škole, která dbá na rozvoj vůle, citění i myšlení podle zásad waldorfské pedagogiky. Učitelé poskytují vzory, rytmus je zdůrazňován rozličnými činnostmi v jednotlivých dnech a oslavami různých svátků – děti ve waldorfských mateřských školách slaví křesťanské svátky, ale i lidové tradice (rovnodennost, advent, Tři králové, masopust, Velikonoce atd.). Ze Steinerových myšlenek vychází také vzhled tříd – interiéry jsou zařízeny nábytkem z přírodních materiálů, hračky a pomůcky taktéž, vymalováno je barvami podle Steinerovy a Goethovy nauky o barvách (jednotlivé barvy působí na určité typy temperamentu a také povzbuzují fantazii, pozornost, naopak můžou působit uklidňujícím dojmem).⁹⁵

5.2.2 Fáze druhá – étherné tělo

Druhé sedmiletí života dítěte je charakteristické rozvojem étherného těla člověka. Dítě v tomto věku nastupuje do základní školy, proto je této fázi ve Steinerově

---

⁹³ Tamtéž, s. 17.

⁹⁴ Tamtéž, s. 20.

⁹⁵ Tamtéž, s. 17–20. CARLGRÉN, Frans. *Výchova k slobodě. Pedagogika Rudolfa Steinera*. 1. vydání. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1993, s. 27–30. MAZZONE, Alduino. *Waldorf (Rudolf Steiner) Schools as Schools in the Progressive Education Tradition*. [online]. Předneseno na konferenci Australian & New Zealand History of Education Society na Univerzitě v Sydney v prosinci 1995 [cit. 2011-03-22; 18:48]. Dostupné na webových stránkách A Passionate Schooling: <<http://www.passionateschooling.com/publications.php>>, s. 5.

díle věnován největší prostor. Steiner zároveň toto období ještě dále dělí do tří období: v prvním období mezi 7. a 9. rokem v dítěti ještě působí síly prvního sedmiletí, mezi 9. a 12. rokem „*dítě zraje pro vyučování, které usměrňuje pozornost více na vztahy mezi věcmi*“⁹⁶ a ve třetím období mezi 12. a 14. rokem je dítě schopno užívat samostatného myšlení tím způsobem, že je možné do výuky zahrnout předměty jako fyzika a chemie (tedy předměty zabývající se jevy, které probíhají nezávisle na člověku).⁹⁷

Úspěchů ve výchově je v této fázi dosahováno působením obrazy a příklady. „*Protože dítě nyní vyžaduje, aby dostalo vše obrazně uměleckým způsobem, musí mu to učitel předávat jako umělecký výtvarník.*“⁹⁸ Dalšími důležitými momenty jsou cvičení paměti a autorita učitele. Autorita to musí být přirozená, na základě které si dítě vytvoří správné představy o tom, co je dobro, pravda a krása. Důležité není vyučování pojmy, ale charakteristikou. „*Až do pohlavní zralosti si má mladý člověk osvojovat poklady, zrozené myšlením lidstva; pak přichází doba, kdy má proniknout pojmy to, co před tím vtiskl dobře do paměti.*“⁹⁹ V této fázi je velice důležitý také vliv umění, které je do výuky všemožně zapojováno. Nedílnou součástí výuky na waldorfských školách je také umění eurytmie, která je povinným předmětem ve všech ročnících waldorfských škol. Děti jsou vedeny k hudbě, recitaci, divadlu i řemeslným činnostem. Z umění vychází i učení čtení a psaní, které se děje na základě uměleckého prožívání písmen až k jejich abstraktní podobě. Z toho také plyne, že na waldorfských školách se k výuce psaní přikračuje předtím, než dítě umí číst. „*Necháme dítě nejprve kreslit a z toho, co nakreslilo, vyvíjet tvary písma [...] Správná cesta je probouzet intelekt co nejvíce vůlí. To se nám podaří jen tehdy, když budeme přecházet od umělecké činnosti k intelektuálnímu vzdělávání.*“¹⁰⁰

Waldorfské školy zohledňují všechny zmíněné aspekty vývoje člověka a přizpůsobují jim výuku. V prvních ročnících základní školy na dítě působí napodobování z prvního sedmiletí. Do výuky je zapojeno zejména čtení pohádek, bajek a legend, ze kterých si má dítě odnášet pozitivní příklady. Od 4. třídy je výuka více „rozumová“, dítě by už mělo umět plyně číst i psát, do výuky je zapojena gramatika, diktáty, rytmické učení vyjmenovaných slov či násobilky. V posledních ročnících základní školy je žák veden k samostatnému myšlení, jsou využívány např. chemické

---

⁹⁶ BAUMANN, 1999, s. 119.

⁹⁷ Toto dělení Steiner vymezuje v knize *Waldorfská pedagogika: metodika a didaktika*. Zde převzato z BAUMANN, 1999, s. 119.

⁹⁸ STEINER, Rudolf. *Výchova dítěte a metodika vyučování*. 2. vydání. Praha: Baltazar, 1993, s. 68.

⁹⁹ STEINER, 2007, s. 25.

¹⁰⁰ STEINER, 1996, s. 147–148.

pokusy atd. Předměty jsou děleny na hlavní a odborné. Výuka v hlavních předmětech (český jazyk, matematika, zeměpis, dějepis, přírodopis, fyzika, chemie aj.) probíhá v tzv. *epochách*. Výuka odborných předmětů (cizí jazyk, tělesná výchova, pracovní činnosti ad.) je zachována v 45minutových jednotkách. Epochové vyučování má za cíl zanechat v paměti žáka trvalé stopy po probírané látce. Epocha je zpravidla 110minutový blok výuky, který žáci s učitelem věnují určitému předmětu. Doba trvání jedné epochy je 3-5 týdnů a opakují se nejméně dvakrát ročně. Epochové vyučování si nesmíme představovat jako 110minutový blok výkladu učitele, jde o systém aktivit vztahujících se k tématu, např. dramatické či hudební ztvárnění podoby jednotlivých písmen abecedy.¹⁰¹ Ve waldorfských školách se taktéž nepoužívají učebnice, učitel musí „*přetvořit vše svou uměleckou živostí, svým smyslem pro umění na něco umělecky obrazného. Tu se musí vše, co žije v mých myšlenkách o přírodě, proměnit na křídlech nadšení lidské umělecké činnosti v obraz a jako obraz se dostat do dětské duše.*“¹⁰²

5.2.3 Fáze třetí – astrální tělo

Teprve ve třetí fázi, začínající mezi 14. a 15. rokem věku dítěte, se ke slovu dostává astrální tělo a v dítěti se probouzí intelekt. Nyní je schopno myšlenkově procítit to, co mu bylo v předchozí fázi vštěpováno formou obrazů. „*S pohlavní zralostí přichází doba, kdy člověk dozrává k tomu, aby si učinil vlastní úsudek o věcech, jimž se dříve naučil.*“¹⁰³ Cílem je vychovat člověka, jehož myšlení není oddělené od citového vztahu ke světu, jehož „*myšlení se nezmění v suchý, neúčastný intelektualismus.*“¹⁰⁴

Mladý člověk v tomto období nastupuje na střední školu, kde již učitel nevystupuje jako autorita (jako na základní škole), ale jako člověk, který studentovi pomáhá vyrovnat se s okolním světem a samostatně zpracovat to, co znamená život. Jeden třídní učitel je nahrazen více učiteli odborných předmětů, kteří studentovi zprostředkovávají názorovou a myšlenkovou pluralitu. I výuka na středním stupni probíhá v epochách a u odborných předmětů v 45minutových jednotkách.¹⁰⁵

---

¹⁰¹ GRECMANOVÁ, Helena – URBANOVSKÁ, Eva. *Waldorfská škola*. Dotisk. Olomouc: Hanex, 1997, s. 17–21. POL, 1995, s. 61–64 a 81–82. STEINER, 1993, s. 86–88. *ZŠ Svobodná a MŠ Písek – Waldorfská pedagogika* [online]. [cit. 2011-03-26; 21:12]. Dostupné na webových stránkách waldorfské školy v Písku: <<http://www.zssvobodna.cz/pedindex.htm>>.

¹⁰² STEINER, 1993, s. 69.

¹⁰³ STEINER, 2007, s. 28.

¹⁰⁴ BAUMANN, 1999, s. 119.

¹⁰⁵ GRECMANOVÁ – URBANOVSKÁ, 1997, s. 18.

5.3 Učitelé waldorfských škol a waldorfské školy v ČR

Jelikož učitel waldorfské základní školy doprovází svoji třídu po celých devět let školní docházky, je jeho povolání značně náročné. Musí ovládat látku všech předmětů ve všech ročnících a ještě ji musí náležitě zpracovat a za použití fantazie obrazově ztvárnit. Již jsem uvedla, že ve druhém sedmiletí na žáka působí zejména přirozená autorita učitele. Ta je výsledkem vztahu, který se během let na základní škole mezi vyučujícím a dítětem vytváří. Steiner tvrdí, že: „*nejprve musíme něco udělat ze sebe samých, aby mezi učitelem a dětmi mohl zavládnout myšlenkový, vnitřní spirituální vztah, abychom mohli vstupovat do třídy s vědomím: je tu tento spirituální vztah, ne pouze slova, napomínání nebo šikovnost v zacházení s dětmi.*“¹⁰⁶

Stejně jako antroposoficky orientovaný lékař musí vystudovat medicínu, tak i vyučující na waldorfské škole musí nejprve projít studiem učitelství. Následně prochází školením ve speciálních kurzech, které jej připraví na dráhu učitele waldorfské školy. Tyto kurzy pořádá např. Waldorfský seminář Praha, kde je možné studovat jedno až tříletý víkendový kurz, víkendové nebo letní kurzy waldorfské pedagogiky jsou pořádány také v Pardubicích, v Příbrami anebo v Praze při Waldorfském lyceu.

V současnosti je v České republice 22 waldorfských škol a 8 škol, při nichž jsou zřízeny waldorfské třídy. Jde o školy státní, jejichž zřizovateli jsou městské či krajské úřady, i školy soukromé – např. Waldorfská základní škola a mateřská škola Olomouc s.r.o. V České republice najdeme 8 waldorfských mateřských škol, 9 waldorfských základních škol, 4 waldorfské střední školy a 1 speciální waldorfskou školu, která pracuje jako základní škola praktická a praktická škola dvouletá integrující různé stupně a druhy postižení. Dále je v České republice 6 mateřských škol, v nichž jsou zřízeny waldorfské třídy a 2 základní školy s waldorfskými třídami. Největší koncentrace těchto škol je v Praze, Příbrami a Semilech.¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ STEINER, 1996, s. 28.

¹⁰⁷ *Waldorfské školy* [online]. [cit. 2011-03-28; 17:27]. Dostupné na webových stránkách Asociace waldorfských škol v České republice: <<http://www.iwaldorf.cz/skoly.php?menu=sko-vse>>. *Základní škola a střední škola waldorfská – Organizace školy* [online]. [cit. 2011-03-28; 17:28]. Dostupné na webových stránkách Základní školy a střední školy waldorfské Praha 4: <<http://www.sssjak.cz/index.php?art=org>>. *Waldorfský seminář Praha – Základní informace o 1 až 3 letém víkendovém studiu* [online]. [cit. 2011-03-28; 17:30]. Dostupné na webových stránkách Waldorfského semináře Praha: <<http://www.waldorf.zuzak.com/planovane-seminare/seminare-pro-verejnost/>>.

5.4 Kritika waldorfských škol

Je celkem pochopitelné, že právě antroposofická medicína a waldorfské školství vyvolávají z praktických aplikací antroposofie největší kritické reakce. U antroposofické medicíny jsme se dotkli otázky duchovního původu nemocí a antroposofických léčebných prostředků. Co tedy lze waldorfským školám vytknout?

Kritika waldorfského školského systému se odehrává na několika rovinách. Za prvé je namístě podat pedagogické námitky. Ty mohou být shrnuty do otázek, zda nepoužívání učebnic, výuka čtení až po výuce psaní, absence moderních výukových prostředků (využívání informačních a komunikačních technologií) či epochové vyučování už od první třídy základní školy nemohou dítě nějakým způsobem negativně poznamenat. Na základě již uvedených informací můžeme většinu těchto námitek odmítnout jako neopodstatněné. Přinejmenším u škol v České republice. Na tomto místě považuji za důležité upozornit na skutečnost, že např. v Německu nebo v USA existují školy, které rigidně lpí na původních Steinerových představách o způsobu výuky. „*Celá ta pedagogika vlastně stojí na vztahu učitele a žáka. Proto taky nejsou učebnice. [...] Pro Steinera je hlas významným projevem osobnosti a lidského já a jakýmkoli technickým prostředkem se z této osobnosti něco ztrácí. Nesmíme také zapomenout, že ve Steinerově době mikrofony velmi zkreslovaly.*“¹⁰⁸

Další námitky jsou také ideologického rázu: jaká je skutečná provázanost waldorfských škol s antroposofií? Steiner sám dbal velice přísně na to, aby učitelé nevyučovali antroposofickou nauku. Antroposofie má sloužit jako metoda. Kritici waldorfského školství však namítají, že antroposofie je na waldorfských školách přímo vyučována. Opět je zde ale namístě upozornit, že se jedná především o kritiku ze stran německých nebo amerických občanů. V těchto státech jsou známy případy dětí, které jsou ve škole konfrontovány např. s učením o reinkarnaci. V českém prostředí bývá překvapenost rodičů spojena spíše s jejich neinformovaností. Na obranu českých waldorfských škol musím poznamenat, že tato neznalost však nemůže pramenit z nedostatku informací, které by měla poskytovat sama škola.¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ FOJTÍČEK, Martin. Waldorfská škola má svou spiritualitu. Rozvíjet duchovní potencialitu dětí. Rozhovor s prof. Lumírem Riesem z katedry primárního a alternativního vzdělávání Pedagogické fakulty Ostravské univerzity. *Dingir*. 2/2000, s. 26.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 24–26. HEŘT, Jiří. *Antroposofie a waldorfské školství* [online]. 2006-12-02; 17:30 [cit. 2011-04-03; 21:43]. Dostupné na webových stránkách Českého klubu skeptiků Sisyfos: <<http://www.sysifos.cz/index.php?id=vypis&sec=1165077007>>.

6. ZÁVĚR

Téma antroposofie a waldorfského školství je přitažlivé pro odborníky z různých oborů – ať jde o religionisty, pedagogy, speciální pedagogy či filosofy. V této práci jsem se snažila využít zdrojů ze všech těchto oborů a podat tak multioborový ucelený obraz o antroposofii, waldorfské pedagogice a jejich vztahu.

Cílem práce bylo ukázat, jak se antroposofie Rudolfa Steinera promítá do výuky na waldorfských školách.

Antroposofie je učení vzniklé na začátku 20. století z podnětu Rudolfa Steinera, který byl mj. ovlivněn Goethovými přírodovědnými spisy, rosikrucianstvím a svým bývalým členstvím v Theosofické společnosti, jež se zabývala zejména východními náboženskými systémy. Steiner antroposofii koncipoval jako tzv. duchovní vědu, vědu, která vychází ne z exaktních poznatků, nýbrž je založena na bádání o duchovní podstatě člověka a světa. Systém tohoto bádání a jeho výsledků ve své práci bohatě popsal. Antroposofie získala hned od svého založení mnoho příznivců a její učení nezůstalo pouhou teoretickou „fantazií“ jednoho člověka, což by se dalo antroposofii vytýkat – a také je jí vytýkáno, nýbrž dostalo se jí mnohých praktických aplikací v běžném životě. Zásadní myšlenkou všech antroposofických praktických oblastí je to, že člověk je tvořen tělem, duší a duchem a tyto jeho části je zapotřebí náležitě rozvíjet. Taktéž svět, země, na níž žijeme a z níž čerpáme svoje zdroje, je živým organismem, který je třeba obhospodařovat vhodným způsobem. Tak se z antroposofie vyvinuly směry, jako je biodynamické zemědělství či antroposoficky orientovaná medicína a farmacie.

Nejznámější praktickou aplikací antroposofického učení je bezesporu waldorfské školství, kterému byla věnována poslední kapitola. Ze Steinerova učení o vývoji světa pramení jeho teze o vývinu lidské individuality, o vývinu já, které se může v člověku vinou špatné výchovy a výuky nerozvinout správnou cestou. Celý proces výchovy je členěn do tří sedmiletých fází, z nichž v první se dostává ke slovu fyzické tělo a člověk je vychováván především napodobováním, v další fázi dochází k rozvoji étherného těla a ke slovu se dostává učení pomocí obrazotvornosti a uměleckého ztvárnění skutečnosti, v době pohlavní zralosti se vyvíjí tělo astrální charakterizované schopností samostatného úsudku. Waldorfská pedagogika vychází ze Steinerových přednášek a knih o výuce a výchově a nových impulzů bychom v ní našli málo – příkladem může být využití informačních a komunikačních technologií ve výuce a

začlenění předmětu informatika do učebních osnov. Steiner ve svém díle podrobně popsal metodiku i způsob výuky. Své přednášky koncipoval jako přípravu pedagogů waldorfských škol, které je i v dnešní době jakousi nadstavbou stávajících pedagogů, kteří se chtějí stát učiteli na waldorfských školách.

Z uvedeného je možné domnívat se, že waldorfské školy jsou s antroposofií těsně propojeny, avšak i Steiner ve svém díle zdůrazňuje, že waldorfské školy nemají za úkol předat dětem nějaký světový názor, ideologii nebo dokonce náboženské smýšlení. Antroposofie má sloužit pouze jako metodický základ pro učitele na waldorfských školách a její učení by se ve výuce objevovat nemělo. Otázkou zůstává, nakolik je učitel schopen po projití kurzu na waldorfském pedagogickém semináři zůstat antroposofií nedotčený a tím pádem její poznatky na děti nepřenášet.

Waldorfské školství je bezesporu zajímavou alternativou k běžným školám, nabízí rozvoj těch stránek lidské osobnosti, které jsou v běžném životě spíše upozaděny, kultivují v dětech umělecké cítění a zájem o nezaujaté pozorování světa kolem sebe. Je zde ale namísto i určitá kritika: mnohým nemusí vyhovovat opožděnost žáků první a druhé třídy ve čtení a psaní způsobená nutností procítit každé písmeno – toto se ale ve třetím ročníku srovnává a děti třetích tříd umějí číst a psát stejně jako děti z běžných škol. Dalším „nedostatkem“, který může být waldorfské pedagogice možná neprávem vytýkán, je absence učebnic, domnělé zatěžování dětí epochovým vyučováním již od prvních tříd a povinná výuka eurytmie. Snad nejslabší stránku waldorfských škol spatřuji právě v této „skryté provázanosti“ s antroposofií, které by se dle Steinerových zásad měla vyhýbat. Slovy profesora Lumíra Riese: *„Dítě až do puberty přijímá učitele jako vysokou autoritu a nelze zabránit tomu, aby ho neovlivnily symptomy učitelova světového názoru, které se projevují v jeho chování, morálce apod.“*¹¹⁰ Lze říci, že toto téma zůstane pro učitele waldorfských škol neustálou výzvou.

---

¹¹⁰ FOJTÍČEK, 2000, s. 25.

SUMMARY

This paper aims to define foundations of the Waldorf education and teaching, looking primarily at points this method was inspired by; it seeks to point out whether/where Waldorf education approaches anthroposophy and where the former deviates from the latter. The paper does *not* seek to give a detailed account of anthroposophy, nor is there an intention to handle the Waldorf teaching methodology in its entirety. Rather, it is a synthesis of the two that the paper looks into.

This declared, I had to divide the paper into chapters accordingly. Chapter 1 deals with the ideological background that served for a foundation upon which anthroposophy was built, as well as the life of Rudolf Steiner, the founder of the philosophy. Chapter 2 explains Steiner's teaching on human being with its basic elements: body, soul and spirit, and Steiner's teaching on the world progressing through materialisation and spiritualisation just as humans do, and his teaching on higher knowledge and ways of achieving it. Chapter 3 focuses on the anthroposophy contribution to areas such as medicine, farming, religion and art; Chapter 4 addresses the Waldorf education, no doubt the best-known practical application of anthroposophy.

Stemming from Steiner's teaching on development of the world is his thesis of development of the individual, the self's development, which might take a wrong course, following improper upbringing and education. The upbringing process comprises three seven-year-long stages; in the first stage, it is the physical body that comes into play, it is a learning-by-imitating stage; the second stage sees the development of etheric body and learning by imagination and learning by art come into play; as soon as sexual maturity is reached, the astral body starts to develop alongside the ability of independent reasoning.

One might imagine there being a close link between the Waldorf education and anthroposophy; Steiner, however, underlines the fact that Waldorf education is not to pass any world-view, ideology or religion down to children. The sole purpose of anthroposophy is to back the Waldorf teaching methods, and it should not make its way into the classes themselves. One question remains unanswered: can a teacher, provided with the Waldorf teaching methods via teacher-training seminars, remain indifferent enough not to spread the philosophy on to the children.

The Waldorf education leans on one's mental and spiritual development, one's individuality, self-awareness and developing other elements of a human being, as well as on unbiased observation and exploration of the nature and equally unbiased approach to other individuals and to one's setting. All of these might account for the Waldorf education becoming the most sought-after alternative in the 1990's Czech Republic.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

- BARRET, David V. *Sekty, kultury, alternativní náboženství*. 1. vydání. Praha: nakladatelství Železný, 1998. ISBN 80-240-0066-0.
- BAUMANN, Adolf. *Abeceda Anthroposofie*. 1. vydání. Březnice: IOANES, 1999. ISBN 80-86295-01-X.
- BEZDĚK, Robert. *Anthroposofie a její vliv na spiritualitu v českém prostředí*. [online]. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2008. [2011-03-16; 18:00]. Dostupné v elektronickém Archivu závěrečných prací FF MUNI: <http://is.muni.cz/th/12145/ff_r/Rigorozni_prace.pdf>.
- BÜHLER, Walther. *Anthroposofie jako požadavek naší doby*. Hranice: Fabula, 2004. ISBN 80-86600-15-7.
- CARLGREN, Frans. *Výchova k slobodě. Pedagogika Rudolfa Steinera*. 1. vydání. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1993. ISBN 80-08-01869-0.
- Demeter-International e. V. – A World-wide Network* [online]. [cit. 2011-03-16; 13:56]. Dostupné na webových stránkách svazu Demeter International: <<http://www.demeter.net/>>.
- FOJTÍČEK, Martin. Waldorfská škola má svou spiritualitu. Rozvíjet duchovní potencialitu dětí. Rozhovor s prof. Lumírem Riesem z katedry primárního a alternativního vzdělávání Pedagogické fakulty Ostravské univerzity. *Dingir*. 2/2000. ISSN 1212-1371. s. 24–26.
- GROM, Bernhard. K antroposofickému obrazu člověka a světa. In MÜLLER, Joachim. *Anthroposofie a křesťanství*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-230-7. s. 21–40.
- GRECMANOVÁ, Helena – URBANOVSKÁ, Eva. *Waldorfská škola*. Dotisk. Olomouc: Hanex, 1997. ISBN 80-85783-09-6.
- HEŘT, Jiří. *Anthroposofie a waldorfské školství* [online]. 2006-12-02; 17:30 [cit. 2011-04-03; 21:43]. Dostupné na webových stránkách Českého klubu skeptiků Sisyfos: <<http://www.sysifos.cz/index.php?id=vypis&sec=1165077007>>.
- HINNELLS, John R. (ed.) *The Penguin Dictionary of Religions*. 1. vydání. Harmondsworth: Penguin Books Ltd, 1984. ISBN 0-14-051106-7.

- HORÁK, Milan. *OK – Obecné seznámení* [online]. [cit. 2011-03-13; 11:49]. Dostupné na webových stránkách Obce křesťanů v České republice: <<http://www.obec-krestanu.cz/onas/obecne-seznameni>>.
- HOZMAN, Oldřich. *Magie anthroposofických staveb očima architekta* [online]. [cit. 2011-03-16; 18:54]. Dostupné na webových stránkách Architektonického studia ARC: <<http://www.arc.cz/dokumenty/antroposoficke-stavby.pdf>>. Původně součástí CD-ROMu *Ekodomy – inspirace pro každého* vydaného roku 2001 Ligou ekologických alternativ.
- HRADIL, Radomil. *Duše rostlin*. 1. vydání. Hranice: FABULA, 2004. ISBN 80-86600-12-2.
- Kol. *Filosofický slovník*. 2. opravené a rozšířené vydání. Olomouc: Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-064-4.
- Kol. *Malý slovník sekt*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 80-7192-246-3.
- LUŽNÝ, Dušan – VÁCLAVÍK, David. *Theosofie. Nová náboženská hnutí*. [online]. [cit. 2011-02-21; 16:47]. Dostupné na webu Nová náboženská hnutí: <<http://www.oleweb.net/nnh/hnuti.htm#theofil>>.
- MAZZONE, Alduino. *Waldorf (Rudolf Steiner) Schools as Schools in the Progressive Education Tradition*. [online]. Předneseno na konferenci Australian & New Zealand History of Education Society na Univerzitě v Sydney v prosinci 1995 [cit. 2011-03-22; 18:48]. Dostupné na webových stránkách A Passionate Schooling: <<http://www.passionateschooling.com/publications.php>>.
- OK – Sebecharakteristika* [online]. [cit. 2011-03-12; 21:07]. Dostupné na webových stránkách Obce křesťanů v České republice: <<http://www.obec-krestanu.cz/onas/sebecharakteristika>>.
- POL, Milan. *Waldorfské školy: izolovaná alternativa nebo zajímavý podnět pro jiné školy?* 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1097-5.
- STEINER, Rudolf. *Anthroposofie*. Svatý Kopeček u Olomouce: MICHAEL, 1999. ISBN 80-86340-02-3.
- STEINER, Rudolf. *O poznávání vyšších světů; Stupně vyššího poznání*. Svatý Kopeček u Olomouce: MICHAEL, 2000. ISBN 80-86340-05-8.
- STEINER, Rudolf. *Tajná věda v nástinu*. Hranice: FABULA, 2004. ISBN 80-86600-20-3.

- STEINER, Rudolf. *Theosofie*. 2. vydání. Praha: BALTAZAR, 1992. ISBN 80-900307-5-0.
- STEINER, Rudolf. *Všeobecná nauka o člověku jako základ pedagogiky*. 1. vydání. Březnice: IOANES, 1996. ISBN 80-902100-1-5.
- STEINER, Rudolf. *Výchova dítěte a metodika vyučování*. 2. vydání. Praha: Baltazar, 1993. ISBN 80-900307-9-3.
- STEINER, Rudolf. *Výchova dítěte z hlediska duchovní vědy*. Praha: Asociace waldorfských škol České republiky, 2007. Vydáno jako příloha časopisu *Člověk a výchova* v prosinci 2007.
- STEINER, Rudolf. *Z kroniky Akaša*. Svatý Kopeček u Olomouce: MICHAEL, 2008. ISBN 978-89-86340-27-2.
- Stručně o waldorfské pedagogice*. [online]. [cit. 2011-03-22; 11:38]. Dostupné na webových stránkách Asociace waldorfských škol v České republice: <http://www.iwaldorf.cz/wald_ped.php?menu=ped-owa>.
- ŠTAMPACH, Ivan O. *Anthroposofie*. 1. vydání. Olomouc: Votobia, 2000. ISBN 80-7198-431-0.
- ŠTAMPACH, Ivan. Duchovní věda o člověku. Anthroposofie u nás dnes. *Dingir*. 2/2000. ISSN 1212-1371. s. 14–17.
- Theosophical Society* [online]. 2011-01-29; 17:13 [cit. 2011-01-29; 20:09]. Dostupné na otevřené internetové encyklopedii Wikipedia: <http://en.wikipedia.org/wiki/Theosophical_Society>.
- VANĚK, Petr. *Biodynamika.cz – Biodynamické zemědělství* [online]. 2007-09-07; 19:44 [cit. 2011-03-16; 12:02]. Dostupné na webových stránkách Biodynamika.cz: <<http://biodynamika.cz/article.php3?id=94>>.
- VANĚK, Petr. *Biodynamika.cz – Co je biodynamické zemědělství* [online]. 2004-12-09; 12:51 [cit. 2011-03-16; 13:32]. Dostupné na webových stránkách Biodynamika.cz: <<http://biodynamika.cz/article.php3?id=20>>.
- VOJTÍŠEK, Zdeněk. Předchůdce antroposofie. H. P. Blavatská a její theosofie. *Dingir*. 2/2000. ISSN 1212-1371. s. 12–13.
- Waldorfské školy* [online]. [cit. 2011-03-28; 17:27]. Dostupné na webových stránkách Asociace waldorfských škol v České republice: <<http://www.iwaldorf.cz/skoly.php?menu=sko-vse>>.
- Waldorfský seminář Praha – Základní informace o 1 až 3 letém víkendovém studiu* [online]. [cit. 2011-03-28; 17:30]. Dostupné na webových stránkách Waldorfského

semináře Praha: <<http://www.waldorf.zuzak.com/planovane-seminare/seminare-pro-verejnost/>>.

WELTLISTE der Waldorf- und Rudolf-Steiner-Schulen sowie der Lehrerbildungstätten.

[online]. März 2011 [2011-03-22; 12:59]. Dostupné na webových stránkách Bund der Freien Waldorfschulen: <<http://waldorfschule.info/upload/pdf/schulliste.pdf>>.

WHO – Frequently asked questions [online]. [cit. 2011-03-13; 21:43]. Dostupné na webových stránkách WHO: <<http://www.who.int/suggestions/faq/en/index.html>>.

Základní škola a střední škola waldorfská – Organizace školy [online]. [cit. 2011-03-28; 17:28]. Dostupné na webových stránkách Základní školy a střední školy waldorfské Praha 4: <<http://www.sssjak.cz/index.php?art=org>>.

ZŠ Svobodná a MŠ Písek – Waldorfská pedagogika [online]. [cit. 2011-03-26; 21:12].

Dostupné na webových stránkách waldorfské školy v Písku:

<<http://www.zssvobodna.cz/pedindex.htm>>.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Kateřina Viterová
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	ThMgr. Dušan Špiner, Ph.D.
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Antroposofie. Vybraná hlediska waldorfského školství.
Název v angličtině:	Anthroposophy. Selected features of Waldorf education.
Anotace práce:	Práce se v první části zabývá ideovými východisky antroposofie a životopisem jejího zakladatele Rudolfa Steinera. Další část práce osvětluje přímo Steinerovu nauku o člověku, světu a stupních duchovního poznání. Následuje úvod do praktických aplikací antroposofie – v medicíně, zemědělství a umění a Obec křesťanů. Poslední kapitola je věnována problematice waldorfského školství.
Klíčová slova:	antroposofie, Rudolf Steiner, antroposofické učení, antroposofické aplikace, waldorfské školství
Anotace v angličtině:	The first part of this paper deals with the ideological background of anthroposophy, as well as the life of Rudolf Steiner, its founder. The next part explains Steiner's teaching on humanity, the world and higher knowledge. Chapter 3 focuses on the anthroposophy application – medicine, farming and art, and the Christian Community. The last chapter addresses problems of Waldorf education.
Klíčová slova v angličtině:	anthroposophy, Rudolf Steiner, anthroposophic doctrine, anthroposophy application, Waldorf education
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	42 s. (70 975 znaků)
Jazyk práce:	český jazyk